

Productblad Erfrecht

Met speciale aandacht voor de gevolgen voor erfgenamen
wanneer een nalatenschap schulden bevat

Auteur:
Esther Wassink
Breda, 29 mei 2009

Productblad Erfrecht

Met speciale aandacht voor de gevolgen voor erfgenamen
wanneer een nalatenschap schulden bevat

Naam student	: Esther Wassink
Studentnummer	: 9960676
Klas	: 4 ^e jaar HBO-Rechten
Opleiding	: HBO-Rechten
Locatie opleiding	: 's-Hertogenbosch
Stageperiode	: 09-02-2009 t/m 15-05-2009
Stageverlener	: Het Juridisch Locket Delpratsingel 1 4811 AM Breda
Bedrijfsmentor	: Mevr. T. Klein
1 ^e Stagedocent	: Mevr. U. Heeffe
2 ^e Stagedocent	: Mevr. E. Spijksma
Datum	: 29 mei 2009

Voorwoord

Na het behalen van mijn Havo-diploma in 2005 ben ik met zeer veel enthousiasme begonnen aan de opleiding HBO-Rechten aan de Juridische Hogeschool te 's-Hertogenbosch. De dag dat ik aan mijn opleiding begon staat nog in mijn geheugen gegrift. Het lijkt wel de dag van gisteren, ook al is het al weer vier jaar geleden. Meestal, wanneer je aan een opleiding begint, is het de bedoeling dat je deze ook weer afrond. Met een diploma op zak natuurlijk. Dit rapport dient dan ook ter afsluiting van de opleiding HBO-Rechten aan de Juridische Hogeschool te 's-Hertogenbosch en is geschreven in opdracht van het Juridisch Loket te Breda.

Na een gesprek met de vestigingsmanager en mijn stagementor van het Juridisch Loket Breda, heb ik besloten dat het onderwerp van mijn afstudeerrapport het nieuwe erfrecht zou betreffen en dan met name de gevolgen voor erfgenamen indien een nalatenschap schulden bevat. De afgelopen drie en een halve maand heb ik mij dan ook volledig verdiept in dit onderwerp. Voor het Juridisch Loket dient dit rapport als informatiebron die geraadpleegd kan worden indien de juridisch medewerkers benaderd worden met vragen over het erfrecht.

Ik zou bij deze graag een aantal mensen willen bedanken die het mij mede mogelijk hebben gemaakt om mijn afstudeerperiode en uiteraard mijn afstudeeropdracht tot een goed einde te brengen. Zo wil ik op de eerste plaats bedanken mijn afstudeermentor Tineke Klein en de vestigingsmanager van het Juridisch Loket Breda, Jacqueline Willemen, voor hun begeleiding, steun en vertrouwen. Daarnaast wil ik alle medewerkers van het Juridisch Loket bedanken die ieder op hun eigen wijze hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit rapport. Uiteraard wil ik ook mijn afstudeerbegeleider vanuit de Juridische Hogeschool, Ursula Heeffer, bedanken voor haar nuttige tips, adviezen, geduld en opbouwende kritiek op momenten dat ik het zelf allemaal even niet meer wist. Als laatste wil ik mijn ouders bedanken voor hun inzet en belangstelling met betrekking tot dit rapport.

Sprang-Capelle, 29 mei 2009
Esther Wassink

Inhoudsopgave

Samenvatting

Inleiding

Hoofdstuk 1 Probleembeschrijving & onderzoeksmethode.....	8
1.1 Probleembeschrijving en aanleiding van het probleem.....	8
1.2 Centrale onderzoekseenheid en belanghebbenden.....	9
1.3 Onderzoeksmethode.....	9
Hoofdstuk 2 Toelichting productenhandboek en productblad erfrecht.....	10
2.1 Opbouw productenhandboek	10
2.2 De i-tjes	10
2.3 Opbouw productblad erfrecht.....	11
Hoofdstuk 3 Tabblad 1: Informatie & advies.....	12
3.1 Vragen van de klant.....	12
3.1.1 De klant wil weten wie erfgenamen kunnen zijn.....	12
3.1.2 De klant wil weten of hij zijn echtgenoot/kind(eren) kan onterven.....	14
3.1.3 De klant (kind van erflater) wil weten wat te doen indien hij overleden is.....	14
3.1.4 De klant (echtgenoot van erflater) wil weten wat te doen indien hij overleden is.....	14
3.1.5 De klant wil weten wat de gevolgen zijn van het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap.....	15
3.1.6 De klant wil weten wat er verstaan wordt onder de schulden van de nalatenschap.....	20
3.1.7 De klant wil weten wie er aansprakelijk gesteld kan worden voor de schulden van de nalatenschap en waar de schuldeisers zich op kunnen verhalen.....	22
3.1.8 De klant wil weten wat de gevolgen zijn van schulden in de nalatenschap.....	22
3.1.9 De klant wil weten of hij verplicht is om een notaris in te schakelen.....	23
3.1.10 De klant wil weten wat de kosten zijn voor een notaris.....	23
3.1.11 De klant wil weten wat een verklaring van erfrecht is en of het laten opstellen ervan verplicht is.....	24
3.1.12 De klant wil weten hoe de afwikkeling van een nalatenschap in zijn werk gaat.....	24
3.1.13 De klant wil weten hoe te handelen indien de nalatenschap in handen van een stiefouder dreigt te vallen.....	25
3.1.14 De klant wil weten wat een codicil is.....	26
3.1.15 De klant wil weten wat een executeursbenoeming inhoudt en wat de taken en bevoegdheden van executeur zijn.....	27
3.2 Overige onderwerpen.....	27
3.2.1 Vereisten om te erven.....	28
3.2.2 Wettelijke verdeling.....	29
3.2.3 Legitieme portie.....	30
3.2.4 Wettelijke rechten echtgenoot.....	31
3.2.5 Wettelijke termijn van beraad.....	32
3.2.6 Daden van zuivere aanvaarding en beheershandelingen.....	32
3.2.7 Wettelijke vereffening.....	33
3.2.8 Wilsrechten.....	33
3.2.9 Wettelijke rechten kinderen.....	34
3.2.10 Vruchtgebruik langstlevende ouder en stiefouder.....	35

Hoofdstuk 4 Tabblad 2: Aanvullend	36
4.1 Voorbeeld berekening erfdeel halfbroers/zussen	36
4.2 Termijn voor het maken van een keuze omtrent (beneficiaire) aanvaarding/verwerping	36
4.3 Gevolgen verwerping bij privé-schuldeisers	36
4.4 Omzetting zuivere aanvaarding in beneficiaire aanvaarding	37
4.5 Afleggen verklaring van (beneficiaire) aanvaarding of verwerping	37
4.6 Beneficiair aanvaard hebbende of verwerpende erfgenaam aansprakelijk voor nalatenschapsschulden met privé-vermogen	38
4.7 Vermindering honorarium notaris en griffierecht	38
4.8 Berekening legitimaire massa	38
Hoofdstuk 5 Tabblad 3: Documenten	40
Hoofdstuk 6 Tabblad 4: Verwijzen	41
Hoofdstuk 7 Tabblad 5: Bronnen	42
Hoofdstuk 8 Conclusies	43
8.1 Conclusies gevolgen van schulden in een nalatenschap	43
8.2 Conclusies productblad erfrecht	44
Hoofdstuk 9 Aanbevelingen	45
9.1 Aanbevelingen advies over gevolgen schulden in een nalatenschap	45
9.2 Aanbevelingen productblad erfrecht	45
Literatuurlijst	46

Bijlagen

Bijlage I	Onderzoeksplan
Bijlage II	Theorie
Bijlage III	Stroomschema vraag 1
Bijlage IV	Stroomschema vraag 2a
Bijlage V	Stroomschema vraag 2b
Bijlage VI	Stroomschema vraag 3
Bijlage VII	Stroomschema vraag 4
Bijlage VIII	Stroomschema vraag 5
Bijlage IX	Stroomschema vraag 6
Bijlage X	Inkomensverklaring Raad voor Rechtsbijstand
Bijlage XI	Brochure erfrecht
Bijlage XII	Folder mediation

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek is het opstellen van een productblad erfrecht waarin een algemeen deel over dit rechtsgebied is opgenomen en waarin de nadruk ligt op de gevolgen voor erfgenamen indien een nalatenschap schulden bevat. Om dit doel te kunnen bereiken dient er antwoord gegeven te worden op de centrale vraag: 'Wat voor advies kan een medewerker van het Juridisch Loket het beste aan een klant geven indien deze klant wil weten welke gevolgen schulden in een nalatenschap voor hem hebben?'

Het productblad is de meest geraadpleegde digitale informatiebron binnen het Juridisch Loket. Het is opgedeeld in diverse rechtsgebieden, zo ook het rechtsgebied erfrecht. Middels het productblad erfrecht kunnen de medewerkers van het Juridisch Loket klanten met vragen over dit rechtsgebied snel en vakkundig van informatie en advies voorzien. De meeste vragen die bij het Juridisch Loket binnenkomen over het rechtsgebied erfrecht gaan over de gevolgen voor erfgenamen indien een nalatenschap schulden bevat. Voor de medewerkers van het Juridisch Loket is het niet duidelijk wat zij nu precies aan een klant met die vraag moeten adviseren. Hoe groot de gevolgen van schulden in een nalatenschap zijn voor de erfgenamen, hangt volledig af van de keuze die zij bewust of onbewust maken omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap.

Indien een erfgenaam de nalatenschap met schulden verwerpt, zal hij niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de schulden van de nalatenschap, tenzij hij na verwerping goederen uit de nalatenschap onttrekt of de betaling van de schuldeisers opzettelijk tegenwerkt. Nadeel van het verwerpen van de nalatenschap, is dat de erfgenaam nooit zal meedelen in een eventueel positief saldo van de nalatenschap.

Een erfgenaam kan er ook voor kiezen om de nalatenschap zuiver te aanvaarden. In dat geval kan hij, indien de waarde van de nalatenschap niet voldoende blijkt te zijn om de schulden van de nalatenschap te voldoen, met zijn privé-vermogen aansprakelijk worden gesteld voor deze schulden. Indien er een positief saldo is, deelt de zuiver aanvaard hebbende erfgenaam hier uiteraard in mee. Indien de erfgenaam daden van zuivere aanvaarding heeft verricht met betrekking tot de nalatenschap, zoals het verkopen of verdelen van goederen van de nalatenschap, dan wordt hij geacht de nalatenschap zuiver aanvaard te hebben. In bepaalde gevallen is het mogelijk om zuivere aanvaarding met machtiging van de kantonrechter om te zetten in beneficiaire aanvaarding. Indien machtiging verleend wordt blijft de erfgenaam wel met zijn privé-vermogen aansprakelijk voor de schulden van de nalatenschap. Erg veel nut heeft de omzetting dus niet.

Wanneer een erfgenaam ervoor kiest de nalatenschap beneficiair te aanvaarden, dan deelt hij mee in een positief saldo van de nalatenschap, maar kan niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk worden gesteld voor de schulden van de nalatenschap. Een groot nadeel van beneficiaire aanvaarding is dat het vaak wettelijke vereffening tot gevolg heeft. Een wettelijke vereffeningprocedure kan zeer kostbaar en tijdrovend zijn, aangezien er diverse formaliteiten nageleefd en doorlopen dienen te worden. Verder dient opgemerkt te worden dat indien één of meerdere erfgenamen de nalatenschap beneficiair aanvaarden, de andere erfgenamen geacht worden ook beneficiair aanvaard te hebben, tenzij zij binnen drie maanden na kennisneming van de beneficiaire aanvaarding een uitdrukkelijke verklaring van zuivere aanvaarding of verwerping afleggen ter griffie van de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had.

Indien een nalatenschap schulden bevat kan de medewerker van het Juridisch Loket het beste adviseren de nalatenschap beneficiair te aanvaarden. Leg de klant uit dat de kosten en tijd die met een wettelijke vereffeningprocedure gepaard gaan, niet opwegen tegen het gevaar dat de klant met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld kan worden voor de schulden van de nalatenschap. Verder is het van belang dat de medewerker de klant met een dergelijk probleem doorverwijst naar een notaris.

Inleiding

Iedereen komt vroeg of laat in aanraking met de dood. De dood van een persoon kan verstrekkende gevolgen hebben, met name voor de erfgenamen. Wanneer iemand komt te overlijden, laat hij zijn bezittingen en schulden na aan zijn erfgenamen. Deze erfgenamen dienen vervolgens de keuze te maken of zij de nalatenschap (beneficiair) willen aanvaarden of willen verwerpen. De keuze die door de erfgenamen gemaakt wordt, is bepalend voor de gevolgen die de dood van de erflater met zich meebrengt. Iets wat grote gevolgen kan hebben voor erfgenamen zijn schulden in een nalatenschap. Indien de erfgenamen de nalatenschap zuiver aanvaarden, kunnen zij immers met hun privé-vermogen aansprakelijk worden gesteld voor die schulden. Dit is iets wat veel mensen niet weten. Er bestaat veel onduidelijkheid over het rechtsgebied erfrecht in zijn algemeen en in het bijzonder over de gevolgen van schulden in een nalatenschap.

Het Juridisch Loket is een publieke organisatie die burgers voorziet van gratis informatie en advies over diverse rechtsgebieden. De juridisch medewerkers doen dit met behulp van diverse (digitale) informatiebronnen zoals het productenhandboek en webtop. Deze informatiebronnen zijn ingedeeld op rechtsgebied. Het Juridisch Loket streeft ernaar om alle informatiebronnen zo volledig mogelijk op te vullen, zodat klanten snel en vakkundig geholpen kunnen worden. Nog niet alle rechtsgebieden zijn echter volledig, zoals het erfrecht. Hierdoor kunnen klanten die het Juridisch Loket benaderen met vragen over het erfrecht vaak niet snel en accuraat geholpen worden. Om hierin verandering te brengen is een onderzoek gedaan onder de medewerkers van het Juridisch Loket naar de meest voorkomende vragen die zij binnen krijgen over het erfrecht. Naar aanleiding van dit onderzoek is dit rapport opgesteld. Dit rapport richt zich voornamelijk op de volgende centrale vraag:

‘Wat kan een medewerker van het Juridisch Loket het beste aan een klant adviseren indien er gevraagd wordt welke gevolgen schulden in een nalatenschap voor hem hebben?’

Omdat het voor het Juridisch Loket van belang was om over een volledige informatiebron te kunnen beschikken met als onderwerp het rechtsgebied erfrecht, is ervoor gekozen een ‘productblad erfrecht’ op te stellen. In dit productblad wordt niet alleen het antwoord gegeven op de centrale vraag. Ook wordt er aandacht besteed aan het erfrecht in zijn algemeenheid.

In het eerste hoofdstuk van dit rapport wordt kort aandacht besteed aan de probleembeschrijving en de onderzoeksmethode. Vervolgens wordt er in hoofdstuk 2 ingegaan op de opbouw van het productenhandboek en de opbouw van het productblad erfrecht. Een productblad van het Juridisch Loket is onder te verdelen in diverse onderdelen. In hoofdstuk 3 tot en met 7 komen respectievelijk de onderdelen ‘Informatie & advies’, ‘Aanvullend’, ‘Documenten’, ‘Verwijzen’ en ‘Bronnen’ aan de orde. In de laatste twee hoofdstukken, hoofdstuk 8 en hoofdstuk 9, worden conclusies en aanbevelingen gedaan.

Om de leesbaarheid van dit rapport te vergroten, wordt er in de meeste gevallen alleen gebruik gemaakt van de mannelijke persoonsvorm. Uiteraard kan overal waar een mannelijke persoonsvorm gebruikt wordt tevens de vrouwelijke persoonsvorm gelezen worden en andersom.

Hoofdstuk 1 Probleembeschrijving & onderzoeksmethode

In dit hoofdstuk worden de probleembeschrijving en de methode van onderzoek toegelicht. In de eerste paragraaf zal worden uiteengezet wat het precieze probleem en de aanleiding ervan is. Vervolgens wordt er kort ingegaan op de centrale onderzoekseenheid en de belanghebbenden van dit rapport. Ten slotte wordt er in de laatste paragraaf besproken welke onderzoeksmethode er is gebruikt. Zie bijlage I voor het volledige onderzoeksplan.

1.1 Probleembeschrijving en aanleiding van het probleem

Het Juridisch Loket is een publieke organisatie die burgers voorziet van gratis juridische informatie en advies. Op 18 november 2003 is het Juridisch Loket ontstaan. Inmiddels zijn er 30 vestigingen verspreid over het hele land. Het Juridisch Loket wordt door veel verschillende mensen bezocht die evenveel verschillende juridische vragen en problemen hebben. Vragen over arbeidsconflicten, familiekwesties, sociaal zekerheidsrecht, huur- en woonrecht, vreemdelingenrecht en consumentenrecht zijn orde van de dag. Ook voor strafzaken, burenkwesties, vergunningen en informatie over rijbewijzen kan een klant terecht bij het Juridisch Loket.

Een klant met een juridische vraag of probleem kan het Juridisch Loket benaderen op diverse manieren. Hij kan bijvoorbeeld telefonisch contact opnemen, een mail sturen of langskomen aan de balie. Het is de bedoeling dat de juridisch medewerker de klant binnen 11 minuten kan voorzien van informatie en eventueel van advies. Lukt dat niet binnen dit tijdsbestek, dan kan er een afspraak ingepland worden voor het spreekuur. Het spreekuur duurt een half uur en zodoende heeft de juridisch medewerker meer tijd om een en ander uit te zoeken en de juiste informatie te verschaffen. Het probleem van spreekuren is echter dat die vaak al weken van te voren volgeboekt zitten. Klanten op korte termijn inplannen voor een spreekuur is derhalve haast onmogelijk.

Het is de bedoeling dat de juridisch medewerkers zoveel mogelijk klanten helpen via de telefoon, mail of balie. Zij hebben per klant gemiddeld 11 minuten om de vraag helder te krijgen, informatie op te zoeken en deze informatie helder over te brengen op de klant. Om klanten snel en vakkundig te kunnen informeren en adviseren maken de medewerkers van het Juridisch Loket gebruik van de digitale informatiebronnen 'Productenhandboek', 'Webtop' en 'Soki Zoek'. Deze informatiebronnen zijn ingedeeld op rechtsgebied en zijn bijna allemaal volledig. Het productenhandboek wordt door de juridisch medewerkers het meest geraadpleegd. Dit is dan ook de meest uitgebreide informatiebron. De meeste rechtsgebieden in het productenhandboek zijn volledig uitgewerkt. Een aantal rechtsgebieden zijn echter maar beknopt opgenomen. Zo ook het rechtsgebied erfrecht.

Klanten die het Juridisch Loket benaderen met vragen over het erfrecht kunnen vaak niet snel en vakkundig geïnformeerd en geadviseerd worden omdat de digitale informatiebronnen over het erfrecht onvolledig zijn. Het probleem is op te lossen door de meest geraadpleegde bron, het productenhandboek, volledig aan te vullen. Omdat het erfrecht een zeer breed rechtsgebied is, is het onmogelijk om in een kort tijdsbestek van 20 weken alle aspecten van het erfrecht te verwerken in een productblad. Uit een onderzoek onder de medewerkers van het Juridisch Loket is gebleken dat de meeste klanten het Juridisch Loket benaderen met vragen over de gevolgen van schulden in een nalatenschap. De juridisch medewerkers vragen zich af wat zij de klanten hierover het beste kunnen adviseren. De centrale vraag is dan ook:

‘Wat voor advies kan een medewerker van het Juridisch Loket het beste aan een klant geven indien deze klant wil weten welke gevolgen schulden in een nalatenschap voor hem hebben?’

De afstudeeropdracht betreft het onderzoek naar de gevolgen van schulden in een nalatenschap voor erfgenamen en wat een medewerker van het Juridisch Loket deze

erfgenamen het beste kan adviseren omtrent dit probleem. De resultaten van dit onderzoek zullen worden verwerkt in het productblad erfrecht. Tevens zal in het productblad een algemeen deel over het erfrecht worden opgenomen.

1.2 Centrale onderzoekseenheid en belanghebbenden

De centrale eenheid in dit onderzoek zijn de medewerkers van het Juridisch Locket. Er zal immers onderzocht worden hoe zij een klant het beste kunnen adviseren indien deze klant wil weten wat de gevolgen zijn van schulden in een nalatenschap.

Er zijn verschillende belanghebbenden die baat hebben bij een volledig productblad over het erfrecht. Diegenen die hier het grootste belang bij hebben zijn de medewerkers van het Juridisch Locket, aangezien zij immers het productblad kunnen raadplegen indien er klanten komen met vragen over het erfrecht. Verder zijn de klanten van het Juridisch Locket belanghebbenden. Zij kunnen immers snel en vakkundig voorzien worden van informatie en advies indien de medewerkers beschikken over een volledig productblad. Ten slotte zijn instanties waarnaar de klant wordt doorverwezen, zoals notarissen, advocaten, mediators en de notaristelefoon, belanghebbenden in dit onderzoek. Omdat de digitale informatiebronnen binnen het Juridisch Locket over het erfrecht niet volledig zijn, worden klanten vaak direct doorverwezen naar een notaris of naar de notaristelefoon, terwijl dit niet altijd nodig is. De meeste vragen kunnen door de medewerkers van het Juridisch Locket eenvoudig beantwoord worden, als zij tenminste beschikken over volledige en juridisch juiste informatiebronnen.

1.3 Onderzoeksmethode

In de periode van 9 februari tot en met 15 mei 2009 ben ik gedurende 4 dagen per week aanwezig geweest bij het Juridisch Locket te Breda om mijn onderzoek te verrichten en de verzamelde en geanalyseerde gegevens vast te leggen in een rapport. Om de juridisch juiste informatie te verzamelen heb ik gebruik gemaakt van diverse informatiebronnen, zoals het internet, literatuur, tijdschriften en jurisprudentie.

Voordat ik aan mijn onderzoek begon heb ik een mailing uitgezet onder alle medewerkers van het Juridisch Locket om te onderzoeken welke vragen over het erfrecht er het meest gesteld worden door klanten. Naar aanleiding van de reacties heb ik de meest voorkomende vraag geselecteerd. Dit is het hoofdonderwerp van het rapport geworden. Vervolgens ben ik literatuur gaan verzamelen over het rechtsgebied erfrecht. Hierna ben ik de relevante gegevens gaan verzamelen en analyseren om ze vervolgens te verwerken in een theoriegedeelte. Dit theoriegedeelte is als bijlage II toegevoegd aan dit rapport. Vanuit het theoriegedeelte heb ik vervolgens het productblad erfrecht ontwikkeld, waarin een algemeen deel over het erfrecht is opgenomen en waarin de nadruk ligt op de gevolgen voor erfgenamen indien een nalatenschap schulden bevat.

Hoofdstuk 2 Toelichting productenhandboek en productblad erfrecht

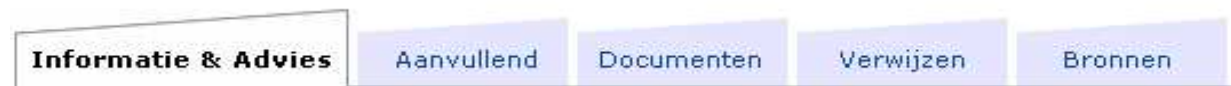
In dit hoofdstuk zal worden toegelicht hoe het productenhandboek van het Juridisch Loket precies is opgebouwd. Ook wordt er kort ingegaan op de opbouw van het productblad erfrecht.

2.1 Opbouw productenhandboek

De meest geraadpleegde digitale informatiebron binnen het Juridisch Loket is het productenhandboek. Dit handboek is te raadplegen via het 'Intranet' van het Juridisch Loket. Het productenhandboek bevat rechtsvragen waar de medewerkers van het Juridisch Loket mee te maken kunnen krijgen. Deze rechtsvragen zijn onderverdeeld in rechtsgebieden. Deze rechtsgebieden zijn opgenomen in de productbladen.

Elk rechtsgebied bevat verschillende vragen waarmee een klant het Juridisch Loket kan benaderen. De senior juridisch medewerkers van het Juridisch Loket zijn verantwoordelijk voor de ontwikkeling en het onderhoud van het productenhandboek. Ook moet het productblad steeds geüpdate worden, aangezien het rechts steeds aan veranderingen onderhevig is. Nieuwsberichten en jurisprudentie dienen bijgehouden te worden en wijzigingen dienen te worden vertaald naar het desbetreffende productblad.

Een productblad is opgedeeld in verschillende tabbladen:

Het eerste tabblad 'Informatie en advies', is onderverdeeld in twee onderwerpen, te weten 'Vragen van de klant' en 'Overige onderwerpen'. 'Vragen van de klant' zijn als vanzelfsprekend de meest voorkomende vragen waarmee een klant het Juridisch Loket kan benaderen. 'Overige onderwerpen' zijn onderwerpen die samenhangen met de vragen van de klant, maar die zelden een vraag op zich zijn.

Het tweede tabblad is het tabblad 'Aanvullend'. Hierin zijn bijvoorbeeld voorbeelden opgenomen van bepaalde berekeningen en vraagstukken. Ook zaken waar de juridisch medewerker op moet letten bij het geven van informatie en advies zijn opgenomen in het tabblad 'Aanvullend'.

Onder het tabblad 'Documenten' zijn documenten opgenomen die een juridisch medewerker kan raadplegen voor meer informatie of documenten die voor de klant uitgeprint kunnen worden, zoals folders en formulieren. Ook worden onder dit tabblad voorbeeldbrieven opgenomen. De documenten onder dit tabblad hoeven niet persé documenten te zijn die te maken hebben met een rechtsgebied. Er kunnen bijvoorbeeld ook folders opgenomen worden over alternatieve geschillenbeslechting, zoals mediation.

Verder is er nog het tabblad 'Verwijzen'. Onder dit tabblad staat vermeld naar welke instanties een juridisch medewerker de klant kan doorverwijzen indien dit noodzakelijk is.

Het laatste tabblad is het tabblad 'Bronnen'. Hierin zijn de bronnen opgenomen die een juridisch medewerker kan raadplegen.

2.2 De i-tjes

In een productblad wordt gewerkt met de zogenaamde *i-tjes*. Elk onderwerp in de eerste twee tabbladen heeft zijn eigen *i-tje*. Bovenaan de tabbladen staat steeds een overzicht van de vragen en onderwerpen die in dat tabblad aan de orde komen. Achter elk onderwerp staat een *i-tje* waar de juridisch medewerker op kan klikken. Als je op het *i-tje* klikt, scrollt de pagina direct naar het onderwerp dat bij dat *i-tje* hoort. Zie hierna een voorbeeld:

Informatie & Advies	Aanvullend	Documenten	Verwijzen	Bronnen
--------------------------------	------------	------------	-----------	---------

1. Klant wil weten wie de erfgenamen kunnen zijn. ([i.1](#))
2. Klant wil weten of hij de erfenis moet aanvaarden ([i.2](#))
3. Klant wil weten of een kind en of de langstlevende echtgenoot onderfd kunnen worden bij testament ([i.3](#))
4. Klant wil weten of er in het geval van samenwonen iets geregeld moet worden in verband met het erfrecht van de partner ([i.4](#))
5. Klant wil weten of hij verplicht is een notaris in te schakelen ([i.5](#))
6. Klant wil weten hoe de afwikkeling van de erfenis in zijn werk gaat ([i.6](#))
7. Klant wil weten wat de kosten zijn van de notaris ([i.7](#))
8. Klant wil weten welk recht van toepassing is, wanneer er sprake is van een andere nationaliteit dan het land waar de erflater de gewone verblijfplaats had. ([i.8](#))

Door dit systeem komt een juridisch medewerker direct bij de vraag of het onderwerp terecht waarover hij informatie nodig heeft, zonder dat hij eerst lappen tekst hoeft door te spitten. De *i-tjes* worden doorgenummerd. Zo kan het voor komen dat er een *i-tje* staat in het tabblad 'Informatie & advies' dat doorlinkt naar een onderwerp in het tabblad 'Aanvullend'. Alleen de tabbladen 'Informatie & advies' en 'Aanvullend' bevatten *i-tjes*. In de andere tabbladen kan ook terugverwezen worden naar deze *i-tjes*.

2.3 Opbouw productblad erfrecht

Dit rapport bestaat uit verschillende hoofdstukken. De hoofdstukken 3 tot en met 7 bevatten het productblad erfrecht. In elk hoofdstuk komt een tabblad van het productblad aan de orde. De tekst van het productblad erfrecht is herschreven vanuit een eerder opgesteld theoriegedeelte. Dit theoriegedeelte is terug te vinden in bijlage II. Doordat het productblad in eigen woorden herschreven is vanuit het theoriegedeelte, zijn er nauwelijks voetnoten. Het theoriegedeelte zal worden opgenomen in het tabblad 'Documenten', zodat de medewerkers van het Juridisch Loket het indien gewenst kunnen raadplegen.

Hoofdstuk 3 Tabblad 1: Informatie & advies

Het eerste tabblad van het productblad erfrecht heet 'Informatie & advies'. Dit tabblad is weer onderverdeeld in 2 onderdelen, te weten 'Vragen van de klant' en 'Overige onderwerpen'.

3.1 Vragen van de klant

- De klant wil weten wie erfgenamen kunnen zijn (i1)
- De klant wil weten of hij zijn echtgenoot/kind(eren) kan onterven (i2)
- De klant (kind van erflater) wil weten wat te doen indien hij onterfd is (i3)
- De klant (echtgenoot van erflater) wil weten wat te doen indien hij onterfd is (i4)
- De klant wil weten wat de gevolgen zijn van het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap (i5)
- De klant wil weten wat er verstaan wordt onder de schulden van de nalatenschap (i6)
- De klant wil weten wie er aansprakelijk gesteld kan worden voor de schulden van de nalatenschap en waar de schuldeisers zich op kunnen verhalen (i7)
- De klant wil weten wat de gevolgen zijn van schulden in de nalatenschap (i8)
- De klant wil weten of hij verplicht is om een notaris in te schakelen (i9)
- De klant wil weten wat de kosten zijn voor een notaris (i10)
- De klant wil weten wat een verklaring van erfrecht is en of het laten opstellen ervan verplicht is (i11)
- De klant wil weten hoe de afwikkeling van een nalatenschap in zijn werk gaat (i12)
- De klant wil weten hoe te handelen indien de nalatenschap in handen van een stiefouder dreigt te vallen (i13)
- De klant wil weten wat een codicil is (i14)
- De klant wil weten wat een executeursbenoeming inhoudt en wat de taken en bevoegdheden van executeur zijn (i15)

3.1.1 De klant wil weten wie erfgenamen kunnen zijn (i1)

Degene die komt te overlijden wordt erflater genoemd. Zijn bezittingen en schulden gaan bij zijn overlijden over op zijn erfgenamen. In beginsel kan iedere (rechts) persoon erfgenaam zijn, tenzij hij niet voldoet aan de vereisten om te erven (i16) of indien hij nalatenschap verwerpt. Er zijn twee manieren waarop iemand erfgenaam kan worden, te weten bij testament en als gevolg van het wettelijk erfrecht.

Erfgenaam bij testament

Bij testament kan in beginsel iedereen benoemd worden tot erfgenaam. Bij testament kan in bepaalde gevallen afgeweken worden van het wettelijk erfrecht.

Erfgenaam volgens het wettelijk erfrecht

Indien er geen testament is, worden erfgenamen aangewezen door de wet. In de wet (art. 4:10 lid 3 BW) is bepaald dat alleen naaste bloedverwanten van de erflater wettelijk erfgenaam kunnen zijn. De langstlevende echtgenoot (of geregistreerd partner) is hier een uitzondering op. Deze wordt, net als bloedverwanten, gezien als wettelijk erfgenaam. Pleegkinderen, stiefkinderen en biologische kinderen die niet erkend zijn en voor wie geen gerechtelijke vaststelling van het vaderschap verzocht is, worden niet gezien als bloedverwanten. Adoptiekinderen daarentegen weer wel (art. 1:229 BW).

Erven uit eigen hoofde of bij plaatsvervulling

Een wettelijk erfgenaam kan erven uit eigen hoofde of bij plaatsvervulling. Uit eigen hoofde houdt kortweg in dat iemand erft op grond van de plaats die hij inneemt onder de bloedverwanten van de erflater. In bepaalde gevallen kan een erfgenaam niet uit eigen hoofde erven. Dit is het geval indien hij op het ogenblik van het openvallen van de nalatenschap niet voldoet aan de vereisten om te erven (i16) of indien hij de nalatenschap verwerpt. Art. 4:12 BW bepaalt dit in dat geval plaatsvervulling optreedt. Dit houdt in dat de

erfenis over gaat op de afstammelingen van de erfgenaam die niet voldoet aan de vereisten om te erven of die de nalatenschap verwerpt. Een kort voorbeeld ter illustratie:

De zoon van de erflater verwerpt zijn erfdeel. Het erfdeel van de verwerpende zoon gaat over op de kinderen van die zoon. Deze kinderen erven bij plaatsvervulling. Had de zoon niet verworpen, dan had hij geërfd uit eigen hoofde.

Plaatsvervulling kan geschieden tot in de zesde graad. Indien een erfgenaam verder dan de zesde graad verwijderd is van de erflater, kan hij niet van hem erven (art. 4:12 lid 3 BW).

Vier groepen erfgenamen

In de wet worden de wettelijke erfgenamen onderverdeeld in vier groepen (art. 4:10 BW):

Groep 1: de niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot/geregistreerd partner van de erflater tezamen met diens kinderen;

Groep 2: de ouders van de erflater tezamen met diens broers en zusters;

Groep 3: de grootouders van de erflater;

Groep 4: de overgrootouders van de erflater.

Deze onderverdeling wordt het parentele stelsel genoemd. Wanneer een erflater overlijdt, dient er gekeken te worden of er erfgenamen uit de eerste groep zijn voldoen aan de vereisten om te erven (**i16**) en die daarnaast de nalatenschap (beneficiair) aanvaarden. Is er niemand uit de eerste groep die voldoet aan de vereisten om te erven of verwerpen alle erfgenamen uit de eerste groep, dan wordt er gekeken naar de tweede groep enzovoorts. Er dient hierbij rekening gehouden te worden met plaatsvervulling. Wanneer blijkt dat uit alle groepen geen erfgenamen aanwezig zijn die voldoen aan de vereisten om te erven of indien zij allen de nalatenschap verwerpen, dan vervalt de nalatenschap aan de Staat (art. 4:226 lid 1 BW).

Groep 1 Echtgenoot en kinderen

De eerste groep erfgenamen bestaat uit de langstlevende echtgenoot en de kinderen. De nalatenschap wordt evenredig verdeeld onder deze erfgenamen (art. 4:11 lid 1 BW). Dit wordt ook wel de wettelijke verdeling (**i17**) genoemd. De langstlevende verkrijgt op grond van art. 4:13 lid 2 BW van rechtswege alle goederen uit de nalatenschap. Ook is hij verplicht om de schulden van de nalatenschap voor zijn rekening te nemen. De kinderen krijgen slechts een geldvordering op de langstlevende ouder, welke eventueel vermeerderd wordt met wettelijke rente (art. 4:13 lid 4 BW). Deze vordering is pas opeisbaar indien de langstlevende ouder overlijdt, in staat van faillissement wordt verklaard, in de schuldsanering terecht komt of indien de erflater bij testament opeisbaarheidsgronden heeft toegevoegd die zich voordoen. Een in een testament genoemde opeisbaarheidsgrond kan bijvoorbeeld zijn het hertrouwen van de langstlevende ouder.

Groep 2 Ouders, broers en zussen

De tweede groep erfgenamen zijn de ouders, broers en zussen van de erflater. De ouders erven ieder altijd 1/4 deel van de nalatenschap. Het andere gedeelte wordt evenredig verdeeld onder de broers en zussen. Indien er halfbroers of halfzussen zijn, ontvangen die de helft van hetgeen een volle broer of zus van de erflater ontvangt. De berekening van het erfdeel van halfbroers en halfzussen is vrij ingewikkeld. Zie voor een voorbeeld (**i26**).

Groep 3 Grootouders

De derde groep wettelijke erfgenamen zijn de grootouders van de erflater. Dit kunnen er in totaal 4 zijn. Elk erft dus 1/4 deel van de nalatenschap. Indien plaatsvervulling optreedt, kunnen ooms, tantes, neefjes en nichtjes van de erflater erven.

Groep 4 Overgrootouders

De laatste groep wettelijke erfgenamen zijn de grootouders.

3.1.2 De klant wil weten of hij zijn echtgenoot/kind(eren) kan onterven (i2)

Een echtgenoot of kind kan ontferd worden. Dit kan bij testament. Wanneer de echtgenoot of het kind berust in de onterving heeft dit geen gevolgen. Berusten zij niet, dan heeft dit wel gevolgen.

Onterving echtgenoot

Het is mogelijk om de echtgenoot te onterven. In tegenstelling tot een kind heeft een echtgenoot geen recht op een legitieme portie (**i18**). Wel kan de echtgenoot wettelijke rechten (**i19**) invoeren. Hiermee kan hij bijvoorbeeld tijdelijk in de woning blijven wonen en zich het vruchtgebruik van de woning en inboedel voorbehouden.

Onterving kind(eren)

Een kind kan bij testament ontferd worden. In de wet (art. 4:63 e.v. BW) is echter bepaald dat een ontferd kind altijd nog recht heeft op een gedeelte van de nalatenschap. Dit gedeelte wordt ook wel de legitieme portie (**i18**) genoemd. De hoogte van de legitieme portie bedraagt de helft van wat het ontferd kind zou hebben gekregen indien hij niet ontferd zou zijn. Op de legitieme portie wordt in mindering gebracht de waarde van de giften die de erflater gedurende zijn leven aan het ontferde kind heeft gedaan. De legitieme portie is een vordering in geld. Het ontferde kind kan derhalve geen goederen uit de nalatenschap vorderen.

Wil het ontferde kind zijn legitieme portie opeisen, dan dient hij dit te doen binnen vijf jaar na het overlijden van de erflater. De vordering van het kind is niet direct opeisbaar. Hoofregel is dat de vordering pas opeisbaar is nadat zes maanden zijn verstreken na het overlijden van de erflater (art. 4:81 lid 1 BW). De erfgenamen zijn verplicht om de vordering te voldoen.

3.1.3 De klant (kind van erflater) wil weten wat te doen indien hij ontferd is (i3)

Wanneer iemand ontferd is heeft diegene volgens de wet (art. 4:63 e.v. BW) altijd nog recht op een gedeelte van de nalatenschap. Dit gedeelte wordt de legitieme portie (**i18**) genoemd. Een afstammeling van een erflater, die door de wet als erfgenaam is aangewezen, wordt ook wel legitimaris genoemd. Een legitimaris is altijd een (klein)kind van de erflater. De langstlevende echtgenoot heeft derhalve geen recht op een legitieme portie.

Mogelijkheden voor erfgenaam in het geval van onterving

Wanneer een erfgenaam is ontferd heeft hij twee mogelijkheden. Hij kan berusten in zijn onterving met als gevolg dat hij niets ontvangt uit de nalatenschap. Hij kan echter ook aanspraak maken op zijn legitieme portie. Wil hij aanspraak maken op zijn legitieme portie, dan kan hij dit doen binnen vijf jaar na het overlijden van de erflater (art. 4:85 BW). Ook kunnen belanghebbenden op grond van art. 4:85 lid 1 BW een redelijke termijn stellen aan de legitimaris waarbinnen hij dient te verklaren of hij zijn legitieme portie wel of niet wenst te ontvangen. Het opeisen van de legitieme portie kan door middel van een schriftelijke verklaring waarin de ontferde erfgenaam zijn eis benoemt.

Dwingend recht

Het recht op een legitieme portie is van dwingend recht en kan derhalve niet bij testament aangetast, beperkt of opgeheven worden.

3.1.4 De klant (echtgenoot van erflater) wil weten wat te doen indien hij ontferd is (i4)

Indien de erflater zijn echtgenoot heeft ontferd, betekent dit in beginsel dat de echtgenoot met lege handen staat. Hij heeft immers, in tegenstelling tot kinderen, geen recht op een legitieme portie. (**i18**) Om ervoor te zorgen dat de langstlevende echtgenoot ondanks zijn

onterving toch verzorgd achterblijft, heeft de wetgever drie wettelijke rechten **(i19)** voor de langstlevende in het leven geroepen (art. 4:28 e.v. BW):

- voortgezet gebruik van woning en inboedel (art. 4:28 BW);
- vruchtgebruik op woning en inboedel (art. 4:29 BW);
- vruchtgebruik op andere goederen dan woning en inboedel (art. 4:30 BW).

Medewerking erfgenamen

In beginsel zijn de erfgenamen verplicht om hun medewerking te verlenen wanneer de langstlevende gebruik wil maken van zijn wettelijke rechten. Ondanks het feit dat verzorgingsbehoefte in beginsel geen vereiste is voor de vestiging van vruchtgebruik op de woning en inboedel, toch kunnen erfgenamen op grond van art. 4:33 lid 4 BW een beroep doen op het ontbreken ervan. Indien de langstlevende echtgenoot echter vruchtgebruik wil vestigen op andere goederen dan de woning en inboedel, dan hoeven de erfgenamen alleen mee te werken indien de langstlevende kan bewijzen dat hij voor zijn verzorging behoefte heeft aan het gebruik van die goederen. Kan hij dit niet bewijzen, dan kan hij geen vruchtgebruik vestigen op andere goederen.

Dwingend recht

Wettelijke rechten zijn van dwingend recht en kunnen derhalve niet bij testament aangetast, beperkt of opgeheven worden (4:41 BW).

3.1.5 De klant wil weten wat de gevolgen zijn van het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap (i5)

Wanneer er een klant bij het Juridisch Loket komt met de mededeling dat hij een nalatenschap heeft geërfd, maar niet weet of hij de nalatenschap wil aanvaarden of verwerpen, is het van belang om hem op de hoogte te stellen van de voor- en nadelen en de gevolgen van de verschillende keuzemogelijkheden.

De juridisch medewerker dient alvorens over te gaan tot het geven van een advies een aantal vragen te stellen aan de klant. Aan de hand van de antwoorden op deze vragen kan de medewerker samen met de klant bekijken wat de beste keuze is. Hieronder volgen de verschillende vragen die de juridisch medewerker kan stellen met daarbij een beschrijving waarom deze vraag van belang is. Bij elke vraag hoort een stroomschema. Deze stroomschema's zijn opgenomen in de bijlagen III tot en met IX. Wanneer alle vragen en stroomschema's samen met de klant doorlopen zijn, kan de juridisch medewerker de klant adviseren over welke keuze het beste gemaakt kan worden omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap.

Vraag 1 Hebt u al bepaalde handelingen verricht met betrekking tot de nalatenschap? (bijlage III)

De juridisch medewerker moet bekijken of de klant handelingen heeft verricht met betrekking tot de nalatenschap. Dit is om te kunnen bepalen of hij zijn keuzemogelijkheid niet al verspeeld heeft.

Indien de klant geen handelingen heeft verricht met betrekking tot de nalatenschap, dan heeft hij nog steeds een keuzemogelijkheid. Heeft hij wel dergelijke handelingen verricht, dan moet de juridisch medewerker bepalen of die handelingen vallen onder beheershandelingen of daden van zuivere aanvaarding. **(i21)**

Wanneer de klant enkel beheershandelingen heeft verricht, zoals het opzeggen van de huur en het geven van de opdracht tot de begrafenis, heeft hij zijn keuzemogelijkheid niet verspeeld. Heeft hij echter daden van zuivere aanvaarding verricht, zoals het verkopen van goederen van de nalatenschap of het betalen van schulden uit de nalatenschap, heeft hij de nalatenschap door die handeling(en) zuiver aanvaard. Er zijn twee gevallen waarin zuivere

aanvaarding omgezet kan worden naar beneficiaire aanvaarding. **(i29)** Hiervoor is wel machtiging van de kantonrechter nodig. Erg zinvol is deze omzetting niet, aangezien de erfgenaam alsnog aansprakelijk gesteld kan worden met zijn privé-vermogen voor de schulden van de nalatenschap.

De klant kan aan de juridisch medewerker vragen: 'Maar wie merkt het nou als ik alleen een foto meeneem uit het huis van de erflater?'. Waarschijnlijk merkt niemand dit, maar juridisch gezien is het meenemen van een foto die in bezit was van de erflater een daad van zuivere aanvaarding.

Vraag 2a Is er een andere erfgenaam die de nalatenschap beneficiair heeft aanvaard? (i.v.m. wettelijke vereffening (i22)) (bijlage IV)

De vraag of er een andere erfgenaam is die de nalatenschap beneficiair heeft aanvaard is allereerst van belang om te bepalen of de nalatenschap verplicht vereffend moet worden. Wanneer één of meerdere erfgenamen de nalatenschap namelijk beneficiair aanvaarden, dient een wettelijke vereffeningprocedure gevolgd te worden, ongeacht de keuze die de overige erfgenamen maken. Er zijn drie uitzonderingen op wettelijke vereffening. **(i 22)**

Indien één of meerdere erfgenamen beneficiair hebben aanvaard, dan dient de juridisch medewerker te bekijken of één van de uitzonderingsgronden voor wettelijke vereffening van toepassing zijn. Is dit het geval, dan hoeft de nalatenschap niet wettelijk vereffend te worden.

Vraag 2b Is er een andere erfgenaam die de nalatenschap beneficiair heeft aanvaard? (i.v.m. keuzemogelijkheid van de klant) (bijlage V)

Wanneer een andere erfgenaam de nalatenschap beneficiair aanvaard heeft, kan dit als gevolg hebben dat de klant geen keuzemogelijkheid meer heeft. Dit hangt af van hoe lang het geleden de klant kennis heeft genomen van de beneficiaire aanvaarding. In art. 4:192 lid 4 BW is namelijk bepaald dat indien een erfgenaam beneficiair aanvaardt, zijn mede-erfgenamen geacht worden ook beneficiair aanvaard te hebben, tenzij zij binnen drie maanden na kennisneming hiervan een uitdrukkelijke verklaring van zuivere aanvaarding of verwerping afleggen **(i30)** ter griffie van de rechtbank.

Is er door een andere erfgenaam beneficiair aanvaard, dan dient de juridisch medewerker te informeren hoe lang de klant al weet van de beneficiaire aanvaarding. Is dit langer dan drie maanden, dan heeft de klant geen keuzemogelijkheid meer, hij wordt geacht de nalatenschap beneficiair aanvaard te hebben. Is het moment waarop de klant kennis heeft genomen van de beneficiaire aanvaarding minder dan drie maanden geleden, dan heeft hij nog een keuzemogelijkheid. Wil hij zuiver wil aanvaarden of verwerpen, dan dient hij vóór afloop van de termijn van drie maanden een uitdrukkelijke verklaring van zuivere aanvaarding af te leggen **(i30)** ter griffie van de rechtbank.

Vraag 3 Wanneer is de erflater overleden? (bijlage VI)

Deze vraag wordt gesteld om te bepalen of de wettelijke termijn van beraad **(i20)** al verlopen is. Gedurende de wettelijke termijn van beraad kunnen de erfgenamen de tijd nemen om zich te beraden over de keuze die ze willen gaan maken zonder dat schuldeisers van de nalatenschap zich kunnen verhalen op de goederen van de nalatenschap.

De wettelijke termijn van beraad bedraagt drie maanden vanaf het moment dat de erflater overlijdt. Door aan de klant te vragen wanneer de erflater is overleden kun je dus bepalen of de wettelijke termijn is verlopen.

Is de erflater minder dan drie maanden geleden overleden, dan is de termijn van beraad nog niet verlopen. Er kan aan de klant gevraagd worden of hij de termijn wil laten verlengen. Indien de klant dit wil kan de juridisch medewerker de klant doorverwijzen naar een notaris

voor het indienen van een verzoek tot verlenging van de termijn van beraad bij de kantonrechter. De klant kan ook zelf een dergelijk verzoek indienen. **(i20)**

Is de erflater meer dan drie maanden geleden overleden, dan is de kans groot dat de termijn van beraad verlopen is, tenzij de klant of een andere erfgenaam al een verzoek tot verlenging heeft gedaan. Is de wettelijke termijn verlopen dan kunnen schuldeisers van de nalatenschap zich gaan verhalen op de goederen van de nalatenschap.

Vraag 4 Is er een testament? (bijlage VII)

Deze vraag is van belang om te bepalen of er iets geregeld is bij testament omtrent plaatsvervulling. Dit is van belang indien de klant voornemens is de nalatenschap te verwerpen.

Wanneer er geen testament is, is het wettelijk erfrecht van toepassing. Verwerpt de klant de nalatenschap, dan treedt automatisch plaatsvervulling **(i1)** op. De nalatenschap gaat dan over op de afstammelingen van de verwerpende erfgenaam. Vervolgens moeten deze afstammelingen kiezen of zij de nalatenschap (beneficiair) willen aanvaarden of verwerpen.

Is er wel een testament, dan moet er bekeken worden of er in het testament een regeling van plaatsvervulling is opgenomen. Is dit het geval, dan gaat het erfdeel van de klant bij verwerping over op diegene die bij testament in zijn plaats is gesteld. Is er bij testament niets geregeld over plaatsvervulling, dan gaat het erfdeel van de klant bij verwerping over op de overige erfgenamen die bij testament geroepen zijn.

Vraag 5 Hebt u zelf schuldeisers? (bijlage VIII)

Wanneer de klant zelf schuldeisers heeft kunnen deze zich, indien de klant zuiver aanvaardt, verhalen op het erfdeel van de klant. Als de klant dit niet wil, kan hij ervoor kiezen de nalatenschap te verwerpen. Ook kan hij de nalatenschap beneficiair aanvaarden, al heeft dit niet veel zin. Na de afwikkeling van de nalatenschap deelt hij immers mee in het positieve saldo van de nalatenschap. Op dit erfdeel kunnen de schuldeisers zich vervolgens alsnog verhalen.

Indien de klant ervoor kiest de nalatenschap te verwerpen, treedt (in het wettelijk erfrecht automatisch en bij testamentair erfrecht indien dit bij testament is bepaald) plaatsvervulling op. Stel dat de klant een kind heeft en hij verwerpt de nalatenschap, dan kan zijn kind de nalatenschap vervolgens zuiver aanvaarden. De klant kan proberen om op deze manier zijn schuldeisers te benadelen.

De privé-schuldeisers van de klant kunnen echter actie ondernemen tegen de verwerpende erfgenaam. Wanneer een privé-schuldeiser er achter komt dat hij benadeeld is doordat de klant de nalatenschap heeft verworpen, kan hij op grond van artikel 4:205 BW aan de rechter verzoeken de nalatenschap mede in zijn belang te vereffenen. Wordt dit verzoek toegewezen, dan transformeert de privé-schuld van de klant in een schuld van de nalatenschap, met als gevolg dat de erfdelen van de andere erfgenamen kleiner worden. Zie voor een voorbeeld **(i28)**. De klant kan een poging wagen zijn schuldeisers te slim af te zijn door de nalatenschap te verwerpen en hopen dat ze er niet achter komen. Hiermee is het probleem echter niet opgelost, de schuld van de klant blijft staan en die zal toch ooit moeten worden afgelost.

Vraag 6 Weet u of de nalatenschap schulden bevat? (bijlage IX)

Dit is van belang omdat het advies van de juridisch medewerker over het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap mede afhangt van het feit of de nalatenschap schulden bevat.

Wanneer de klant er zeker van is dat de nalatenschap schulden bevat, dan dient er gevraagd te worden of hij weet of de schulden de baten overtreffen. Weet de klant zeker dat dit het geval is, dan kan er geadviseerd worden om de nalatenschap te verwerpen. Leg aan de klant wel uit dat beneficiair aanvaarden ook een optie is. Mocht na het betalen van de schuldeisers namelijk blijken dat het saldo van de nalatenschap toch positief is, dan deelt de erfgenaam die verworpen heeft hier niet in mee. Beneficiaire aanvaarding heeft echter vaak wettelijke vereffening tot gevolg, wat erg veel tijd en geld kan gaan kosten. De klant moet dus een afweging maken voor zichzelf of hij zijn tijd en geld wil steken in de afwikkeling van de nalatenschap, met de kans dat er een negatief saldo is.

Weet de klant niet zeker of de schulden de baten overtreffen, dan is het verstandig de nalatenschap te verwerpen of beneficiair te aanvaarden. Hierbij geldt dat de klant voor zichzelf dezelfde afweging moet maken als hiervoor beschreven. Denkt de klant dat de schulden van de nalatenschap de baten niet overtreffen, dan kan geadviseerd worden de nalatenschap zuiver te aanvaarden. Let hierbij wel op! Achteraf kunnen er altijd nog onbekende schuldeisers opduiken! En dan is de erfgenaam met zijn privé-vermogen aansprakelijk! Wijs hem op het feit dat hij de nalatenschap ook kan verwerpen of beneficiair kan aanvaarden.

Weet de klant zeker dat de nalatenschap geen schulden bevat, dan kan er aangeraden worden de nalatenschap zuiver te aanvaarden. Hierbij geldt ook dat er onbekende schuldeisers kunnen opduiken! Deel aan de klant dus tevens mede dat hij de mogelijkheid heeft om beneficiair te aanvaarden of te verwerpen.

Wanneer de klant niet weet of er schulden in de nalatenschap zitten, deel hem dan mede wat de gevolgen zijn van zijn keuze indien achteraf blijkt dat er wel degelijk schulden in de nalatenschap zitten (aansprakelijkheid met privé-vermogen). Bij twijfel is het altijd verstandig om beneficiair aanvaarden. Maak aan de klant duidelijk waarom het verstandig is om te verwerpen/beneficiair te aanvaarden en waarom het onverstandig is om zuiver te aanvaarden. Informeer de klant tevens over daden van zuivere aanvaarding. (i21)

Conclusie: Of er nu wel of geen schulden in de nalatenschap zitten, wijs de klant altijd op de verschillende keuzemogelijkheden. Benoem de gevolgen en voor- en nadelen van de keuzes. Wat de beste keuze is (of lijkt) verschilt van situatie tot situatie. Wijs de klant er altijd op dat indien hij nog niet weet welke keuze hij wil maken, hij absoluut geen daden van zuivere aanvaarding moet verrichten.

Advies

Naar aanleiding van de antwoorden van de klant op de voornoemde vragen kan de juridisch medewerker adviseren welke keuze de klant het best kan maken. De klant moet echter wel zelf beslissen. De juridisch medewerker kan alleen de gevolgen en de voor- en nadelen van de verschillende keuzes toelichten in de verschillende situaties. Het is verstandig om de klant door te verwijzen naar een notaris, aangezien notarissen gespecialiseerd zijn in het erfrecht.

Gevolgen, voor- en nadelen zuivere aanvaarding

Gevolgen

Het gevolg van zuivere aanvaarding is dat alle goederen, maar ook alle schulden van de nalatenschap overgaan op de erfgenaam. Dit betekent dat de erfgenaam met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld kan worden voor eventuele schulden van de nalatenschap (art. 4:182 lid 2 BW).

De erfgenaam kan op drie manieren zuiver aanvaarden. De eerste manier is door middel van het afleggen van een verklaring van zuivere aanvaarding (i30) ter griffie van de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had. Verder kan de erfgenaam zuiver aanvaarden simpelweg door stil te zitten en niets te doen. Indien de kantonrechter

hem namelijk op verzoek van een belanghebbende een termijn stelt waarbinnen hij een keuze dient te maken, en hij laat deze termijn verlopen, dan geldt de nalatenschap als door hem zuiver aanvaard. **(i27)** Ook kan de erfgenaam zuiver aanvaarden door zich als een zuiver aanvaard hebbende erfgenaam te gedragen, met andere woorden, door daden van zuivere aanvaarding te verrichten. **(i21)**

Een eenmaal gemaakte keuze is in beginsel onherroepelijk. Toch kan zuivere aanvaarding in twee gevallen omgezet worden naar beneficiair aanvaarding. **(i29)** Hiervoor moet de kantonrechter machtiging verlenen. Wanneer machtiging verleend wordt blijft de erfgenaam met zijn privé-vermogen aansprakelijk voor de schulden van de nalatenschap alsof hij zuiver aanvaard zou hebben. Of de omzetting veel nut heeft is dus nog maar de vraag.

Voordelen

- Het is gemakkelijk, aangezien er geen uitdrukkelijke verklaring hoeft te worden afgelegd ter griffie van de rechtbank (tenzij een andere erfgenaam beneficiair aanvaardt). Dit scheelt tijd en geld.
- De erfgenaam deelt mee in een eventueel positief saldo van de nalatenschap.

Nadelen

- Als de nalatenschap schulden bevat, is de erfgenaam hier aansprakelijk voor met zijn privé-vermogen.

Gevolgen, voor- en nadelen verwerping

Gevolgen

Het belangrijkste rechtsgevolg van het verwerpen van een nalatenschap is dat de erfgenaam niet mee deelt in een positief saldo van de nalatenschap. Daarentegen kan hij ook niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk worden gesteld voor de schulden uit de nalatenschap. Hierop zijn een aantal uitzonderingen. Zie hiervoor **(i31)**. Verwerping geschiedt door middel van het uitbrengen van een uitdrukkelijke verklaring van verwerping ter griffie van de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had. **(i30)**

Wanneer een erfgenaam verwerpt, treedt in het wettelijk erfrecht plaatsvervulling **(i1)** op. Dit houdt in dat bijvoorbeeld de kinderen van de verwerpende erfgenaam in zijn plaats treden. Diegene die in de plaats treedt van de verwerpende erfgenaam dient te kiezen of hij (beneficiair) wil aanvaarden of wil verwerpen. Verwerpt hij ook, dan gaat de nalatenschap weer over naar de volgende groep erfgenamen enz. Indien alle erfgenamen verwerpen (ook die uit de opvolgende groepen wettelijke erfgenamen **(i1)** tot in de zesde graad) vervalt de gehele nalatenschap aan de Staat. Bij het testamentair erfrecht treedt alleen plaatsvervulling op indien hierover iets is geregeld bij testament.

In beginsel wordt de verwerpende erfgenaam niet betrokken bij de afwikkeling van de nalatenschap, tenzij hij een beroep doet op zijn legitieme portie. **(i18)** De verwerpende erfgenaam krijgt in dat geval een geldvordering op de gezamenlijke erfgenamen en blijft als legitimaris betrokken bij de afwikkeling van de nalatenschap.

Verder heeft verwerping tot gevolg dat de privé-schuldeisers van de erfgenaam zich in beginsel niet kunnen verhalen op het erfdeel van de erfgenaam, tenzij zij op grond van art. 4:205 BW de rechtbank verzoeken om de nalatenschap mede in hun belang te vereffenen. Hierbij dient er wel op gelet te worden, dat indien dit verzoek toegewezen wordt, de privé-schuld van de erfgenaam omgezet wordt in een schuld van de nalatenschap, met als gevolg dat de waarde van de nalatenschap minder wordt en de erfdelen van de andere erfgenamen dus inkrimpen. **(i28)**

Voordelen

- De erfgenaam kan niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk worden gesteld voor de schulden van de nalatenschap.

- Indien een erfgenaam privé-schuldeisers heeft waarvan hij niet wil dat zij zich verhalen op zijn erfdeel, kan hij de nalatenschap verwerpen. Het erfdeel gaat vervolgens over naar bijvoorbeeld het kind van de erfgenaam, die zuiver kan aanvaarden.

Nadelen

- De erfgenaam deelt niet mee in een positief saldo van de nalatenschap.
- De erfgenaam wordt niet betrokken in de afwikkeling van de nalatenschap (tenzij als legitimaris).
- De verklaring dient te worden afgelegd ter griffie van de rechtbank. Dit kost griffiegeld wat door de erfgenaam zelf betaald moet worden.
- Indien de erfgenaam een beroep wil doen op zijn legitieme portie, wordt de waarde van het erfdeel dat hij verworpen heeft in mindering gebracht op zijn legitieme portie. Vaak blijft er dan niets meer over van de legitieme portie.
- Een privé-schuldeiser van een verwerpende erfgenaam kan de kantonrechter verzoeken de nalatenschap mede in zijn belang te vereffenen, met als gevolg dat de privé-schuld wordt voldaan uit de nalatenschap, waardoor de erfdelen van de andere erfgenamen inkrimpen.

Gevolgen, voor- en nadelen beneficiaire aanvaarding

Gevolgen

Het belangrijkste gevolg van beneficiaire aanvaarding is dat de erfgenaam deelt in een positief saldo van de nalatenschap, maar in beginsel niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk wordt gesteld voor de schulden van de nalatenschap (in sommige gevallen wel! Zie **(i31)**) Beneficiaire aanvaarding geschiedt door middel van het afleggen van een uitdrukkelijke verklaring van beneficiaire aanvaarding (**i30**) ter griffie van de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had.

Wanneer één van de erfgenamen de nalatenschap beneficiair aanvaardt, worden de andere erfgenamen die nog geen keuze hebben gemaakt, geacht óók beneficiair aanvaard te hebben, tenzij ze binnen drie maanden nadat ze kennis hebben genomen van de beneficiaire aanvaarding, een uitdrukkelijke verklaring van zuivere aanvaarding of verwerping afleggen (art. 4:192 lid 4 BW). Beneficiaire aanvaarding leidt in beginsel tot wettelijke vereffening. Hier zijn echter een aantal uitzonderingen op. (**i22**)

Voordelen

- Erfgenaam deelt in een positief saldo van de nalatenschap.
- Erfgenaam wordt niet met privé-vermogen aansprakelijk gesteld voor de schulden van de nalatenschap (behoudens de uitzonderingen).

Nadelen

- Beneficiaire aanvaarding heeft in beginsel wettelijke vereffening tot gevolg. Wettelijke vereffening kost doorgaans erg veel tijd en geld.
- De verklaring dient te worden afgelegd ter griffie van de rechtbank. Dit kost griffiegeld wat door de erfgenaam zelf betaald moet worden.

3.1.6 De klant wil weten wat er verstaan wordt onder de schulden van de nalatenschap (i6)

De nalatenschap van de erflater kan bestaan uit bezittingen maar ook uit schulden. Heel veel schulden gaan met de dood van de erflater niet teniet. Zij blijven bestaan en dienen voldaan te worden uit de gelden en de te gelde gemaakte goederen uit de nalatenschap. De schulden van de nalatenschap worden opgesomd in art. 4:7 lid 1 BW en zijn:

- a. de schulden van de erflater die niet met zijn dood tenietgaan, voor zover niet begrepen in onderdeel i;

- b. de kosten van lijkbezorging, voor zover zij in overeenstemming zijn met de omstandigheden van de overledene;
- c. de kosten van vereffening van de nalatenschap, met inbegrip van het loon van de vereffenaar;
- d. de kosten van executele, met inbegrip van het loon van de executeur;
- e. de schulden uit belastingen die ter zake van het openvallen van de nalatenschap worden geheven, voor zover zij op de erfgenamen komen te rusten;
- f. de schulden die ontstaan door toepassing van afdeling 2 van titel 3;
- g. de schulden ter zake van legitieme porties waarop krachtens artikel 80 aanspraak wordt gemaakt;
- h. de schulden uit legaten welke op een of meer erfgenamen rusten;
- i. de schulden uit giften en andere handelingen die ingevolge artikel 126 worden aangemerkt als legaten.

Ad. a Schulden van de erflater die niet met zijn dood tenietgaan

Hieronder vallen alle schulden die de erflater gedurende zijn leven heeft gemaakt en die niet met zijn dood teniet gaan, zoals een schuld uit een hypotheek, de rekening van de dierenarts of de rekening voor het plaatsen van een dakkapel. Ook de wilsrechten (**i24**) uit artikel 4:20 en 4:22 BW vallen onder deze categorie schulden.

Maar wat is dan een schuld die wel met de dood teniet gaat? Dit is bijvoorbeeld een schuld uit een natuurlijke verbintenis. Deze is namelijk niet rechtens afdwingbaar gedurende het leven van de erflater en derhalve ook niet na zijn dood.

Ad. b Kosten van lijkbezorging

De kosten voor de begrafenis of crematie van de erflater zijn een schuld van de nalatenschap. Tenminste, voor zover zij in overeenstemming zijn met de omstandigheden van de overledene. Indien de erflater die in de bijstand zat een begrafenis krijgt met een gouden kist ter waarde van € 100.000,-, valt dit niet onder kosten die in overeenstemming zijn met de omstandigheden van de overledene. Onder kosten voor de lijkbezorging kan worden verstaan de kosten voor de kist, grafzerk, rouwkaarten en de kosten voor de uitvaartdienst.

Ad. c Kosten van vereffening van de nalatenschap

Indien een nalatenschap vereffend moet worden volgens de wet, (**i23**) gaan hier kosten mee gepaard. Vereffeningskosten kunnen zijn de taxatiekosten, de kosten tot bewaring en behoud van de nalatenschap, de kosten van verkoop, advertentiekosten en uiteraard het loon van de vereffenaar.

Ad. d Kosten van executele

Ook de kosten die voortvloeien uit de taken die een executeur verricht met betrekking tot het beheer van de goederen van de nalatenschap, zijn een schuld van de nalatenschap. Hierbij kan gedacht worden aan de kosten voor de opslag van de goederen en het loon van de executeur. Er dient onderscheid gemaakt te worden tussen taken die voortvloeien uit de wet en taken die opgelegd worden door de erfgenamen. De kosten die voortvloeien uit taken die opgelegd zijn door de erfgenamen vallen niet onder de nalatenschapsschulden.

Ad. e Schulden uit belastingen

Wanneer de erflater overlijdt, dient er een aangifteformulier voor inkomstenbelasting voor hem te worden ingevuld. Dit kunnen de erfgenamen zelf doen maar zij kunnen het ook overlaten aan de boedelnotaris. Nadat het formulier is ingevuld en ingediend zal de belastingdienst een aanslag opleggen. Deze aanslag is een nalatenschapsschuld. Ook de successierechten die de erfgenamen moeten betalen uit hetgeen zij verkregen hebben uit de nalatenschap zijn een schuld van de nalatenschap.

Ad. f Schulden die zijn ontstaan door toepassing van afdeling 2 van titel 3

Dit zijn schulden die voortvloeien uit andere wettelijke rechten, en dan met name uit de wettelijke rechten die de kinderen van de erflater kunnen invoeren. (i24)

Ad. g Schulden ter zake van legitieme porties

Alleen indien een legitimaris een vorderingsrecht heeft op de erfgenamen (art. 4:80 BW), levert deze vordering een schuld van de nalatenschap op. (i18)

Ad. h Schulden uit legaten

Een legaat is een schuld van de nalatenschap. De erfgenaam (of erfgenamen) op wie het legaat rust, is (of zijn) belast met de uitkering van het legaat.

Ad. i Schulden uit quasi-legaten

Een rechtshandeling die erop gericht is om aan één of meerdere personen een voordeel te doen toekomen, die pas na het overlijden van de erflater daadwerkelijk wordt genoten, wordt een quasi-legaat (art. 4:126 lid 1 en lid 2 BW) genoemd. Gedurende zijn leven merkt de erflater niets van deze schuld. Pas na zijn overlijden dient deze schuld voldaan te worden en worden zijn erfgenamen hiermee opgezeald.

3.1.7 De klant wil weten wie er aansprakelijk gesteld kan worden voor de schulden van de nalatenschap en waar de schuldeisers zich op kunnen verhalen (i7)

In beginsel worden de zuiver aanvaard hebbende erfgenamen (of in het geval van wettelijke verdeling (i17) de langstlevende echtgenoot) met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld voor de schulden van de nalatenschap. Dit is het geval indien de baten in de nalatenschap niet voldoende zijn om de schulden te voldoen. In sommige gevallen kan een beneficiair aanvaard hebbende erfgenaam of een erfgenaam die verworpen heeft aansprakelijk gesteld worden met zijn privé-vermogen. (i31)

Erfgenamen aansprakelijk voor gelijke delen of naar evenredigheid van erfdelen?

Art. 6:6 lid 1 BW is de hoofdregel. Hierin is bepaald dat schuldenaars ieder voor een gelijk deel aansprakelijk zijn voor schulden, tenzij uit de wet, gewoonte of rechtshandeling voortvloeit dat dit niet het geval is. Erfgenamen worden gezien als schuldenaars.

In het erfrecht zijn slechts twee categorieën schulden (i6) waarin wordt voorzien in een regeling. Zo bepaalt art. 4:182 lid 2 BW dat de erfgenamen naar evenredigheid van hun erfdelen aansprakelijk zijn voor de schulden van de erflater die niet met zijn dood tenietgaan. Hetzelfde geldt voor een schuld uit een legaat (art. 4:117 lid 3 BW).

Verhaal

De schuldeisers van de nalatenschap zullen zich in beginsel verhalen op de gelden en goederen van de nalatenschap. Zijn de gelden en goederen echter niet toereikend genoeg om de schulden te voldoen, dan zullen de schuldeisers zich gaan verhalen op het privé-vermogen van de zuiver aanvaard hebbende erfgenaam. De goederen van een kind kunnen hierbij niet worden uitgewonnen (art. 4:14 lid 3 BW). De fiets en computer van de kinderen zijn dus veilig.

3.1.8 De klant wil weten wat de gevolgen zijn van schulden in de nalatenschap (i8)

Wanneer een nalatenschap schulden bevat, zullen de schuldeisers zich willen gaan verhalen op de goederen van de nalatenschap, zodat hun vorderingen voldaan kunnen worden. Allereerst zullen de gelden van de nalatenschap aangewend worden. Zijn deze gelden niet voldoende om de vorderingen te voldoen, dan moeten er goederen uit de nalatenschap te gelde gemaakt worden om op die manier de rest van de vorderingen te voldoen. Blijkt nadat alle goederen te gelde gemaakt zijn dat er nog steeds vorderingen open staan, dan kunnen de nalatenschapsschuldeisers zich gaan verhalen op het privé-vermogen van de zuiver aanvaard hebbende erfgenaam.

Wat een gevolg kan zijn van schulden in een nalatenschap is dat de nalatenschap wettelijk vereffend dient te worden. **(i22)** Wettelijke vereffening is verplicht indien één of meerdere erfgenamen beneficiair aanvaard hebben of indien de rechter een vereffenaar benoemd. Dit gebeurt meestal indien de nalatenschap schulden bevat, dus zodoende hebben schulden in de nalatenschap vaak wettelijke vereffening tot gevolg.

Hoe groot de gevolgen zijn van schulden in een nalatenschap voor de erfgenamen is afhankelijk van de keuze die zij maken omtrent het (beneficiair) aanvaarden en verwerpen van de nalatenschap. Zie hiervoor ook **(i5)**.

3.1.9 De klant wil weten of hij verplicht is om een notaris in te schakelen (i7)

Nergens in de wet wordt verplicht gesteld dat een notaris betrokken moet worden bij de afwikkeling van een nalatenschap. Toch is de hulp van een notaris in bepaalde gevallen nodig en tevens gewenst. Zo is de inschakeling van een notaris nodig indien een nalatenschap onroerend goed of aandelen in een NV of BV bevat. In de wet is namelijk bepaald dat de overdracht van onroerend goed en aandelen in een NV of BV alleen geschieden bij notariële akte.

Wanneer er sprake is van een kleinere boedel, waarin alleen roerende goederen en eventueel wat spaargeld aanwezig is en wanneer de erfgenamen het onderling goed kunnen vinden, kan de inschakeling van een notaris achterwege gelaten worden. Wanneer er bankzaken geregeld moeten worden, is de inschakeling van een notaris wél weer noodzakelijk. Voor het regelen van de bankzaken van de erflater vragen banken namelijk vaak om een verklaring van erfrecht. **(i11)** Omdat het tegenwoordig bijna niet meer voorkomt dat iemand geen bankrekening heeft, zijn erfgenamen bijna altijd genoodzaakt een notaris in te schakelen. Een notaris die belast is met de afwikkeling van de nalatenschap wordt ook wel boedelnotaris genoemd.

Verplichte inschakeling notaris

In bepaalde gevallen kan de rechter de inschakeling van een notaris verplicht stellen. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer één of meerdere erfgenamen minderjarig zijn of onder curatele staan. In deze situaties dient de nalatenschap vaak wettelijk vereffend **(i23)** te worden, met als gevolg dat de rechter een boedelnotaris aanwijst of de erfgenamen verplicht een boedelnotaris aan te wijzen voor de afwikkeling van de nalatenschap.

3.1.10 De klant wil weten wat de kosten zijn voor een notaris (i10)

Met de invoering van de nieuwe Wet op het Notarisambt, zijn de tarieven voor diensten van notarissen vrijgegeven. Er worden door notarissen dus geen vaste tarieven gehanteerd. Op internet zijn diverse websites waarop de tarieven van verschillende notarissen worden vergeleken, zoals op www.notaristarieven.nl.¹

Bij de afwikkeling van een nalatenschap geldt in beginsel: hoe ingewikkelder een nalatenschap en hoe meer erfgenamen tegenwerken, hoe hoger de kosten voor een notaris oplopen. Wat ook meetelt is wat de erfgenamen zelf (willen) doen en wat ze aan de notaris (willen) overlaten. Als de erfgenamen aan de notaris de volmacht geven om de gehele nalatenschap namens hen af te wikkelen, is het honorarium voor de notaris natuurlijk een stuk hoger dan wanneer hij alleen een verklaring van erfrecht hoeft op te stellen.

Om een indicatie te krijgen van de te verwachten kosten bij inschakeling van een notaris kan het voor de erfgenamen handig zijn om offertes op te vragen bij verschillende notariskantoren. Op die manier kunnen ze de verschillende tarieven vergelijken en kiezen voor bijvoorbeeld het goedkoopste kantoor.

¹ <www.notaristarieven.nl>, 28 april 2009

Vermindering notariskosten

In bepaalde gevallen kan een erfgenaam verzoeken om vermindering van notariskosten. Zie voor meer informatie hierover (i32).

3.1.11 De klant wil weten wat een verklaring van erfrecht is en of het laten opstellen ervan verplicht is (i11)

Een verklaring van erfrecht is een notariële akte welke op verzoek van één of meerdere erfgenamen door een notaris wordt opgesteld en afgegeven (art. 4:188 BW) en die ertoe dient om tegenover derden kunnen aantonen dat de erfgenamen het recht hebben om over het vermogen van de erflater te beschikken. In een verklaring van erfrecht staan alle gegevens van de erfgenamen vermeld en eventueel die van de executeur. Indien de erfgenamen een volmacht hebben gegeven aan één van de erfgenamen of aan een derde om de nalatenschap namens hen af te wikkelen, worden deze volmachten bijgevoegd bij de verklaring van erfrecht.

Verplicht?

Het laten opstellen van een verklaring van erfrecht is geen verplichting maar kan wel noodzakelijk zijn. Wanneer iemand komt te overlijden worden zijn bankrekeningen door de bank geblokkeerd. Er kan derhalve niet meer beschikt worden over het saldo van de bankrekening van de overleden persoon. Zonder een verklaring van erfrecht zal een bank dit ook niet toestaan.

Kosten

De erfgenamen zijn gezamenlijk aansprakelijk voor de kosten voor het opstellen van een van een verklaring van erfrecht.

3.1.12 De klant wil weten hoe de afwikkeling van een nalatenschap in zijn werk gaat (i12)

Wanneer een erflater is overleden, zijn er een aantal stappen die moeten worden genomen en een aantal zaken waarop moet worden gelet om de afwikkeling van de nalatenschap in goede banen te leiden. Hieronder volgt een opsomming van een aantal stappen die erfgenamen dienen te nemen.

1. Akte van overlijden laten opmaken en deze inschrijven in de registers van de burgerlijke stand.
2. Bepalen wie de erfgenamen zijn.
3. Wanneer niet alle erfgenamen bekend zijn, dienen de onbekende erfgenamen te worden opgespoord, bijvoorbeeld door middel van plaatsing van advertenties in landelijke dagbladen.
4. Het verzorgen van de begrafenis/crematie van de erflater.
5. Het opzeggen van eventuele huur/abonnementen.
6. Nagaan of er een codicil/testament is opgemaakt door de erflater.
7. Eventueel het laten opstellen van een verklaring van erfrecht.
8. Eventueel één van de erfgenamen of de boedelnotaris een volmacht verlenen tot het afwikkelen van de gehele nalatenschap.
9. Officiële instanties op de hoogte stellen van het overlijden, zoals verzekeringsmaatschappijen, pensioenfondsen en ziekenfonds.
10. Aanvraag indienen bij pensioenfonds(en) waar de erflater pensioen heeft opgebouwd om het pensioen van de erflater uit te laten keren aan de langstlevende echtgenoot. Indien er geen langstlevende echtgenoot is, vervalt het pensioen aan het pensioenfonds. De langstlevende ontvangt slechts 70% van het opgebouwde pensioen van de erflater.
11. Indien de erflater een werkgever had, wordt op grond van art. 7:674 lid 2 BW altijd nog ten hoogste één maand salaris uitbetaald. Bij CAO of bij individuele arbeidsovereenkomst kunnen hier andere afspraken over gemaakt worden. Erfgenamen kunnen de werkgever verzoeken dat salaris op een andere rekening te

- storten dan op die van de erflater. Dit in verband met eventuele tegenwerkende erfenamen, waardoor de afgifte van de verklaring van erfrecht bemoeilijkt wordt, met als gevolg dat de gelden van de erflater niet gebruikt kunnen worden voor bijvoorbeeld het betalen van begrafeniskosten.
12. Eventueel een aanvraag indienen voor een uitkering op grond van de Algemene Nabestaandenwet bij de Sociale Verzekeringsbank in het districtkantoor gelegen in de plaats waar de aanvrager woonachtig is.
 13. Wanneer de erflater een koopwoning bezat, zijn er twee mogelijkheden, of één van de erfenamen gaat de woning bewonen, of de woning wordt verkocht.
 14. Wanneer de erflater overlijdt, dient voor hem een aangifteformulier voor inkomstenbelasting te worden ingevuld. Dit kunnen de erfenamen zelf doen, maar zij kunnen dat ook overlaten aan de boedelnotaris.
 15. Indien nodig wordt er een boedelbeschrijving opgemaakt door de erfenamen of boedelnotaris. Door middel van de boedelbeschrijving kan de waarde van de nalatenschap bepaald worden.
 16. Indien de nalatenschap schulden bevat, is het van belang een inventarisatie te maken van deze schulden.
 17. Het kan zijn dat niet alle schuldeisers van de nalatenschap bekend zijn. Derhalve kunnen de erfenamen ervoor kiezen onbekende schuldeisers op te roepen, bijvoorbeeld door middel van plaatsing van een advertentie in landelijke dagbladen.
 18. Wanneer alle schuldeisers van de nalatenschap bekend zijn, dient er bekeken te worden of de gelden van de nalatenschap voldoende zijn om de schulden te voldoen.
 19. Zijn de gelden niet toereikend, dan dienen goederen uit de nalatenschap te gelde gemaakt te worden.
 20. Wanneer de gelden en goederen van de nalatenschap niet voldoende zijn om de schulden van de nalatenschap te voldoen, zijn de zuiver aanvaard hebbende erfenamen met hun privé-vermogen aansprakelijk voor het tekort.
 21. Indien alle schulden uit de nalatenschap zijn voldaan en er blijkt een positief saldo te zijn, dan wordt dit positief saldo verdeeld onder de erfenamen.
 22. De erfenamen dienen successierechten te betalen over hetgeen zij verkrijgen uit de nalatenschap. De aangifte voor successierechten dient binnen acht maanden na overlijden van de erflater te worden ingediend bij de belastingdienst. Deze successieaangifte kan worden opgemaakt door de erfenamen zelf of door de boedelnotaris. Naar aanleiding van deze aangifte zal de belastingdienst een aanslag opleggen aan de erfenamen, welke binnen twee maanden zal moeten worden voldaan.

3.1.13 De klant wil weten hoe te handelen indien de nalatenschap in handen van een stiefouder dreigt te vallen (i13)

Wanneer wettelijke verdeling plaatsvindt, gaat de nalatenschap van de erflater over op de langstlevende ouder en de kinderen. De langstlevende verkrijgt alle goederen van de nalatenschap en de kinderen krijgen een geldvordering op hun ouder. Het belang van de kinderen kan worden aangetast op het moment dat de langstlevende ouder gaat hertrouwen. Op dat moment ontstaat namelijk stiefoudergevaar, waarbij de kans bestaat dat de gehele nalatenschap van de erflater voor de ogen van de kinderen verdwijnt naar de stieffamilie. Ter illustratie een voorbeeld:

Anne overlijdt en laat haar man Bart en haar twee zoons Cor en Daan achter. De gehele nalatenschap van Anne (de helft van de huwelijksgemeenschap) gaat over op Bart. Cor en Daan krijgen een geldvordering op Bart. Een jaar nadat Anne is overleden komt Bart Emma tegen en trouwt met haar. Als gevolg van een tragisch ongeval komt Bart een maand na het huwelijk te overlijden. Op grond van het wettelijk erfrecht gaat de gehele nalatenschap over op Emma. Cor en Daan zien hun deel van de nalatenschap als sneeuw voor de zon verdwijnen. Als Emma overlijdt, gaat de gehele nalatenschap namelijk over op haar erfenamen. Cor en Daan zien hier niets meer van terug.

Vier soorten wilsrechten

Er zijn vier soorten wilsrechten (**i23**) die kinderen van de erflater kunnen invoeren tegen de langstlevende ouder en/of stiefouder. Deze zijn geregeld in art. 4:19 tot en met 4:22 BW. De wilsrechten dienen als zekerheid dat de goederen uit de nalatenschap van de ouders niet verdwijnen naar de stieffamilie. De kinderen kunnen alleen afgifte vorderen van goederen die afkomstig zijn van de eerstoverleden ouder, de langstlevende ouder en uit de huwelijksgemeenschap tussen de eerstoverleden ouder en de langstlevende ouder.

Er zijn drie momenten waarop de kinderen van de erflater hun wilsrecht kunnen uitoefenen. Ten eerste als de langstlevende ouder aangeeft dat hij gaat hertrouwen. Ten tweede als de langstlevende ouder overlijdt en het derde moment is bij het overlijden van de stiefouder.

Gevolgen uitoefening wilsrecht

De vordering tot afgifte van de goederen heeft niet altijd vol eigendom tot gevolg. In bepaalde gevallen is aan de langstlevende ouder/stiefouder vruchtgebruik (**i25**) van de overgedragen goederen voorbehouden. De langstlevende ouder/stiefouder kan dan gebruik maken van de goederen tot hij overlijdt. Op het moment van overlijden wordt de vordering van de kinderen opeisbaar en krijgen zij het volle eigendom over de overgedragen goederen. Gedurende de periode dat de langstlevende ouder/stiefouder het vruchtgebruik heeft over de overgedragen goederen, hebben de kinderen een bloot-eigendom over deze goederen.

Een wilsrecht kan uitgeoefend worden met betrekking tot de goederen van de nalatenschap. Indien die goederen vervangen zouden worden door nieuwe, zou dit betekenen dat er op het vervangen goed geen wilsrecht meer uitgeoefend kan worden. Om te voorkomen dat op deze manier alle goederen uit de nalatenschap vervangen worden (en dus verdwijnen), is de zaaksvervangingsregeling van toepassing verklaard. De nieuwe zaak vervangt de oude zaak. Deze regeling houdt kortweg in dat indien de langstlevende ouder/stiefouder een nalatenschapsgoed vervreemdt, het wilsrecht van de kinderen uitgeoefend kan worden op het goed dat daarvoor in de plaats is getreden.

Een wilsrecht kan uitgeoefend worden op goederen die ten hoogste een waarde hebben ter grootte van het erfdeel van degene die het wilsrecht uitoefent.

Het tenietgaan van wilsrechten

Wilsrechten van de kinderen gaan teniet indien de langstlevende ouder vóór de aangifte van een voorgenomen huwelijk de geldvorderingen van de kinderen voldoet. Hiertegen kunnen de kinderen zich niet verzetten. Indien een kind zijn vordering overdraagt aan een ander, gaan zijn wilsrechten ook teniet.

3.1.14 De klant wil weten wat een codicil is (i14)

Een codicil is een onderhands, door de erflater met de hand geschreven, gedagtekend en ondertekend stuk, dat zonder verdere formaliteiten kan worden opgesteld (art. 4:97 BW). Bij codicil kan de erflater bepalen welke goederen hij aan welke erfgenaam wil nalaten. Het is van belang dat deze goederen stuk voor stuk en zeer nauwkeurig worden beschreven. Ook kan hij bij codicil bepaalde zaken regelen.

Zaken die de erflater bij codicil kan legateren en regelen

- kleren;
- bepaalde lijfssieraden;
- lijfstoebehoren;
- bepaalde tot de inboedel behorende zaken;
- bepaalde boeken;
- dat bepaalde gelegateerde goederen buiten de huwelijksgemeenschap vallen;

- wie persoonlijkheidsrechten in de zin van de Auteurswet en de Wet op naburige rechten dient te bewaken;
- instructies voor een begrafenis of crematie.

Nadeel codicil

Omdat het niet verplicht is om een codicil in bewaring te geven bij een notaris kan het gemakkelijk verduisterd worden of zoekraken. Het is daarom wel verstandig om een codicil in bewaring te geven bij een notaris. Verder kan de erflater bij codicil niet iemand onterven of een executeur aanstellen. Hiervoor dient een testament opgesteld te worden.

Executeursbenoeming

Het is niet meer mogelijk om een executeur te benoemen bij codicil. Dit was in het oude erfrecht wel mogelijk. Een executeursbenoeming bij codicil welke is opgemaakt vóór 1 januari 2003 is in het huidige erfrecht nog wel geldig.

3.1.15 De klant wil weten wat een executeursbenoeming inhoudt en wat de taken en bevoegdheden van executeur zijn (i15)

Indien er door de erflater bij testament (of bij codicil indien deze is opgesteld vóór 1 januari 2003) een executeur (of meerdere executeurs) is benoemd, draagt deze executeur zorg voor het beheer van de goederen van de nalatenschap. In art. 4:142 e.v. BW staan de wettelijke bepalingen omtrent executeurs.

Executeursbenoeming

Op grond van art. 4:142 lid 1 BW kan een erflater één of meerdere executeurs aanwijzen. Indien er meerdere executeurs zijn, zijn zij ieder bevoegd om alle werkzaamheden alleen te verrichten, tenzij de erflater anders heeft beschikt. Bij onenigheid biedt de beslissing van de kantonrechter uitkomst. Een benoemde executeur wordt pas executeur indien hij zijn benoeming aanvaardt.

Wie kan executeur worden

In beginsel iedereen executeur worden. In art. 4:143 lid 2 worden een aantal uitzonderingen genoemd. Geen executeur kan worden:

- iemand die handelingsonbekwaam is;
- iemand van wie één of meerdere goederen onder bewind staan;
- iemand die in staat van faillissement verkeerd;
- iemand die in de schuldsanering zit.

Loon executeur

Dit kan bij de erflater worden geregeld bij testament. Is er niets geregeld, dan heeft de executeur op jaarbasis recht op 1% van het saldo van de nalatenschap (art. 4:144 lid 2 BW).

Taken en bevoegdheden

De hoofdtaak van de executeur is het beheren van de goederen van de nalatenschap en het voldoen van de schulden van de nalatenschap (art. 4:144 lid 1 BW). Verder kan hij een boedelnotaris aanwijzen en dient hij met spoed een boedelbeschrijving op te maken. De executeur dient aan de erfgenamen alle gewenste inlichtingen omtrent de uitoefening van zijn taak te geven.

Omdat de executeur belast is met de voldoening van de schulden van de nalatenschap, is hij bevoegd om goederen uit de nalatenschap te gelde te maken voor zover dit nodig is (art. 4:147 BW). Om te bepalen welke goederen te gelde worden gemaakt, dient de executeur overleg te plegen met de erfgenamen. Wordt er geen overeenstemming bereikt, dan kan de executeur gewoon zijn gang gaan. Erfgenamen kunnen bij onenigheid de kantonrechter

verzoeken een beslissing te nemen. Zij kunnen echter niet zelf beschikken over de goederen van de nalatenschap. Hiervoor is toestemming van de executeur nodig.

De executeur is niet bevoegd om over te gaan tot verdeling van de nalatenschap. Dit dienen de erfgenamen gezamenlijk te doen.

Beperken of uitbreiden taken en bevoegdheden

Bij testament kan de erflater bevoegdheden en taken van de executeur beperken of uitbreiden. Zo kan de erflater bijvoorbeeld bij testament bepalen dat voor het tegeldemaken van een goed de toestemming van een erfgenaam nodig is. Deze toestemming kan indien nodig vervangen worden door een machtiging van de kantonrechter. Ook kan bepaald worden dat er geen overleg gepleegd hoeft te worden tussen de executeur en de erfgenamen over welke goederen te gelde kunnen worden gemaakt.

Einde executele

Op grond van artikel 4:149 BW eindigt de taak van de executeur in een aantal gevallen. Zijn taken eindigen indien:

- zijn werkzaamheden zijn voltooid;
- de periode is verlopen indien de executeur voor een bepaalde tijd was benoemd;
- hij overlijdt, failliet wordt verklaard, onder curatele wordt gesteld, onder bewind wordt gesteld of indien de schuldsaneringsregeling natuurlijke personen op hem van toepassing wordt verklaard;
- de nalatenschap moet worden vereffend volgens de wet;
- er wordt voldaan aan de in de uiterste wilsbeschikking van de erflater genoemde gevallen;
- hij wordt ontslagen door de kantonrechter wegens gewichtige redenen.

Verder kunnen erfgenamen de bevoegdheid van de executeur tot beheer beëindigen indien zij de schulden van de nalatenschap voldoen of indien zij de benodigde middelen ter voldoening van de schulden beschikbaar stellen aan de executeur (art. 4:150 BW).

Na het eindigen van de bevoegdheid van de executeur tot het beheer van de nalatenschap, is hij conform artikel 4:151 BW verplicht om aan diegenen die na hem tot het beheer bevoegd is, rekening en verantwoording af te leggen. Dit houdt in dat hij een overzicht opstelt van de inkomsten en uitgaven in de nalatenschap.

3.2 Overige onderwerpen

- Vereisten om te erven (i16)
- Wettelijke verdeling (i17)
- Legitieme portie (i18)
- Wettelijke rechten echtgenoot (i19)
- Wettelijke termijn van beraad (i20)
- Daden van zuivere aanvaarding en beheershandelingen (i21)
- Wettelijke vereffening (i22)
- Wilsrechten (i23)
- Wettelijke rechten kinderen (i24)
- Vruchtgebruik langstlevende ouder en stiefouder (i25)

3.2.1 Vereisten om te erven (i16)

De eerste eis om te erven is dat de erfgenaam door de wet of bij testament tot de nalatenschap moet zijn geroepen. Verder moet voldaan zijn aan de bestaanseis en moet de erfgenaam bekwaam en bevoegd zijn om te erven. Ten slotte mag de erfgenaam niet onwaardig zijn.

Bestaanseis

Een erfgenaam kan alleen erven indien hij bestaat op het moment dat de nalatenschap openvalt. Een ongeborn baby wordt in de wet als reeds geboren aangemerkt (art. 1:2 BW). Als de baby echter dood ter wereld komt dan wordt hij geacht nooit bestaan te hebben.

Bevoegd en bekwaam om te erven

Een erfgenaam kan niet erven indien hij hiertoe niet bekwaam en/of bevoegd is. Dit heeft niets te maken met handelingsonbekwaamheid en handelingsonbevoegdheid, aangezien handelingsonbekwame erfgenamen (zoals minderjarigen en onder curatele gestelden) net als ieder ander kunnen erven. Handelingsonbevoegdheid houdt in dat een erfgenaam in geen enkele nalatenschap als erfgenaam, legataris of lastbevoordeelde mag optreden. Handelingsonbevoegdheid komt niet voor bij natuurlijke personen. Een rechtspersoon kan wel onbevoegd zijn om te erven, bijvoorbeeld een rechtspersoon die niet bij notariële akte is opgericht (art. 2:30 BW). Een natuurlijke persoon kan wel onbevoegd zijn om erfgenaam te zijn in één specifieke nalatenschap.² De notaris van een erflater is bijvoorbeeld onbevoegd om te erven van de erflater (art. 4:57 e.v. BW).

Waardigheid

Een erfgenaam moet ook waardig zijn om te kunnen erven. In art. 4:3 lid 1 BW worden een aantal gronden genoemd voor onwaardigheid. Een onwaardige erfgenaam is iemand die de erflater opzettelijk heeft vermoord of mishandeld. De onwaardige erfgenaam kan door de erflater worden vergeven (tenzij de erflater door hem vermoord is, dan is vergeven een beetje lastig). Vergeeft de erflater, dan is de erfgenaam niet onwaardig meer. Deze vergeving moet echter wel ondubbelzinnig gebeuren en het moet te bewijzen zijn.

3.2.2 Wettelijke verdeling (i17)

De wettelijke verdeling is geregeld in art. 4:13 BW en houdt in dat indien de erflater overlijdt en een echtgenoot en kinderen achterlaat, de nalatenschap naar evenredigheid wordt verdeeld onder de langstlevende echtgenoot en kinderen, maar dat alle goederen over gaan op de langstlevende. De kinderen krijgen slechts een geldvordering ter grootte van hun erfdeel op de langstlevende ouder.

Opeisbaarheid vordering

De geldvordering van de kinderen op de langstlevende ouder is opeisbaar in een aantal gevallen (art. 4:13 lid 3 BW):

- indien de langstlevende echtgenoot in staat van faillissement wordt verklaard;
- indien ten aanzien van de langstlevende echtgenoot de schuldsaneringsregeling natuurlijke personen van toepassing is verklaard;
- indien de langstlevende echtgenoot komt te overlijden;
- indien de erflater bij uiterste wilsbeschikking opeisbaarheidsgronden heeft toegevoegd.

Ongedaanmaking

De wettelijke verdeling kan indien gewenst ongedaan gemaakt worden door de langstlevende ouder en de kinderen. Ook kan de erflater bij testament bepalen dat de wettelijke verdeling buiten beschouwing moet worden gelaten.

Ongedaanmaking van de wettelijke verdeling geschiedt ingevolge art. 4:18 lid 1 BW bij notariële akte waarin de langstlevende afstand van de wettelijke verdeling doet. Er ontstaat zo een onbeheerde nalatenschap waarna de langstlevende samen met de kinderen tot een nieuwe verdeling kan komen. Indien de langstlevende ouder de wettelijke verdeling ongedaan maakt, kan hij geen aanspraak meer maken op wettelijke rechten. **(i19)**

² Ebben 2003, p. 28-29.

3.2.3 Legitieme portie (i18)

De hoogte van legitieme portie bedraagt op grond van art. 4:64 lid 1 BW de helft van de waarde waarover de legitieme porties worden berekend (ook wel legitimaire massa genoemd) gedeeld door het aantal erfgenamen als bedoeld in art. 4:10 lid 1 sub a BW. Ter illustratie:

De legitimaire massa bedraagt 100. Er is een langstlevende echtgenoot en 1 kind. De legitimaire massa wordt gedeeld door 2. Er blijft 50 over. Dit wordt gedeeld door 2 (één echtgenoot en één kind). Dit is 25. De legitieme portie van het kind bedraagt dus 25.

De hoogte van de legitieme portie is afhankelijk van de waarde het vermogen van de erflater. Deze waarde wordt ook wel de legitimaire massa genoemd. De waarde van het vermogen is niet persé hetzelfde als de waarde van de nalatenschap. De legitimaire massa is afhankelijk van schulden van de erflater en van de giften die hij gedurende zijn leven heeft gedaan. Zie voor meer informatie over de berekening van de legitimaire massa (i33).

Aanspraak

De legitimaris kan aanspraak maken op de waarde van het vermogen van de erflater (art. 4:63 lid 1 BW). Er kan dus geen aanspraak gemaakt worden op de goederen van de nalatenschap. Er ontstaat enkel een vordering in geld.

Legitieme portie bij verwerping

Indien een legitimaris zijn wettelijke of bij testament vastgestelde erfdeel verwerpt, kan hij geen aanspraak meer maken op zijn legitieme portie, tenzij hij op grond van artikel 4:64 lid 3 BW een verklaring aflegt waarin hij uitdrukkelijk vermeldt dat hij zijn legitieme portie wenst te ontvangen. Op grond van artikel 4:73 BW wordt de som van het erfdeel wat hij ontvangen zou hebben indien hij de nalatenschap niet had verworpen in mindering gebracht op de legitieme portie.

Berekening legitieme portie

Wanneer de legitimaire massa is berekend, kan de legitieme portie van een legitimaris berekend worden. Standaard geldt de regel van art. 4:64 lid 1 BW: de legitieme portie bedraagt de helft van de legitimaire massa, gedeeld door het aantal erfgenamen als bedoeld in art. 4:10 lid 1 sub a BW.

Wanneer de hoogte van de legitieme portie is berekend, dienen hiervan de giften die de erflater aan de legitimaris heeft gedaan gedurende zijn leven afgetrokken te worden (art. 4:70 BW). Onder gift kan zowel geld als een goed verstaan worden. Indien de afstammelingen van de legitimaris in zijn plaats treden, worden ook de giften die de erflater aan die afstammelingen heeft gedaan, in mindering gebracht op de legitieme portie. Ook de waarde van hetgeen de legitimaris heeft geërfd van de erflater wordt in mindering gebracht op zijn legitieme portie (art. 4:71 BW).

Opeisbaarheid legitieme portie

Een legitieme portie is een geldvordering die de legitimaris heeft op de gezamenlijke erfgenamen of op de langstlevende echtgenoot (art. 4:80 lid 1 BW). De legitieme portie is een nalatenschapsschuld als bedoeld in art. 4:7 lid 1 sub g BW.

De vordering van de legitimaris is niet direct opeisbaar. In artikel 4:81 en 4:82 BW worden een aantal gronden genoemd die de niet-opeisbaarheid van de vordering waarborgen. De belangrijkste grond is dat de vordering niet opeisbaar is voordat zes maanden zijn verstreken nadat de erflater is overleden.

Bij testament kan de erflater bepalen dat de vordering van de legitimaris niet kan worden opgeëist zolang de langstlevende echtgenoot nog in leven is. Dit doet hij door middel van het opnemen van een niet-opeisbaarheidsclausule in zijn testament.

3.2.4 Wettelijke rechten echtgenoot (i19)

Er zijn drie wettelijke rechten die een langstlevende echtgenoot kan inroepen indien hij onterfd is door de erflater. Deze wettelijke rechten dienen ertoe de langstlevende verzorgd achter te laten.

Voortgezet gebruik van woning en inboedel

Art. 4:28 BW kent aan de langstlevende echtgenoot het recht van voortgezet gebruik van de woning en inboedel toe. Dit kan alleen indien de woning behoort tot de nalatenschap van de erflater of tot de huwelijksgemeenschap die bestond tussen de erflater en de langstlevende echtgenoot. Ook moet de langstlevende op het moment dat de erflater overlijdt, de woning bewonen en mag het geen huurwoning betreffen.

De langstlevende echtgenoot is bevoegd tot voortzetting van het gebruik van de woning en inboedel gedurende zes maanden. Gedurende deze periode dient hij te beslissen of hij aanspraak wil maken op het wettelijke recht van art. 4:29 BW, te weten de vestiging van vruchtgebruik op woning en inboedel. Deze mogelijkheid om aanspraak te maken vervalt indien hij niet binnen een redelijke, hem door een belanghebbende gestelde termijn en uiterlijk zes maanden na overlijden van de erflater, heeft verklaard hiervan gebruik te willen maken (art. 4:31 lid 2 BW).

Vruchtgebruik op woning en inboedel

Wanneer de langstlevende echtgenoot aanspraak wil maken op de vestiging van vruchtgebruik op de woning en inboedel (art. 4:29 BW), zijn de erfgenamen in beginsel verplicht om hun medewerking te verlenen. Gedurende de periode dat de langstlevende gebruik maakt van het voortgezet gebruik van de woning en inboedel als hiervoor bedoeld, mogen de erfgenamen niet beschikken over de woning en inboedel.

Indien de erfgenamen niet willen meewerken aan de vestiging van het vruchtgebruik, kunnen zijn een beroep doen op het ontbreken van de verzorgingsbehoefte van de langstlevende (art. 4:33 lid 4 BW). De bewijslast ligt in dit geval bij de erfgenamen.

De vordering tot vestiging van vruchtgebruik dient ingesteld te worden binnen zes maanden na het overlijden van de erflater. Is hieraan voldaan, dan dient de langstlevende aanstalten tot vestiging van het vruchtgebruik te maken binnen één jaar en drie maanden na overlijden van de erflater. Onder aanstalten tot vestiging wordt bijvoorbeeld verstaan het maken van een afspraak met de notaris om de akte van levering te tekenen. Laat de langstlevende de termijnen verlopen, dan verjaart de vordering.

Vruchtgebruik op andere goederen

Op grond van art. 4:30 BW kan de langstlevende echtgenoot aanspraak maken op het vruchtgebruik van de goederen uit de nalatenschap. Hieronder wordt niet verstaan de woning en inboedel, maar bijvoorbeeld effectenportefeuilles. Wil hij aanspraak maken op de vestiging van dit vruchtgebruik, dan dient hij dit te doen binnen één jaar na overlijden van de erflater (art. 4:31 lid 2 BW).

Om aanspraak te kunnen maken op dit vruchtgebruik moet de langstlevende kunnen aantonen dat dit vruchtgebruik noodzakelijk is om in zijn verzorging te voorzien. In tegenstelling tot bij de vestiging van vruchtgebruik op de woning en inboedel ligt de bewijslast dus bij de langstlevende echtgenoot.

Indien er geschillen ontstaan tussen de langstlevende en de erfgenamen over de vestiging van dit vruchtgebruik, dan heeft de kantonrechter op grond van artikel 4:30 lid 6 BW de bevoegdheid om de aanwijzing van goederen te gelasten of zelf de goederen aan te wijzen die met vruchtgebruik bezwaard dienen te worden. Hij dient hierbij rekening te houden met de belangen van alle partijen.

3.2.5 Wettelijke termijn van beraad (i20)

De wettelijke termijn van beraad is geregeld in art. 4:185 BW en bedraagt in beginsel drie maanden vanaf het tijdstip waarop de erflater is overleden. Gedurende deze periode krijgen de erfgenamen de mogelijkheid om zich te beraden over de keuze die zij willen gaan maken omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap. Gedurende deze periode kunnen schuldeisers zich niet verhalen op de goederen van de nalatenschap. De wettelijke termijn van beraad is geen termijn waarbinnen de erfgenaam een keuze moet maken. Aan het maken van een keuze is immers geen termijn gebonden, tenzij bij de kantonrechter een verzoek is ingediend tot het stellen van een redelijke termijn waarbinnen een erfgenaam een keuze dient te maken. (i27)

Verzoek tot verlenging

De termijn van beraad kan op verzoek van één of meerdere erfgenamen of ambtshalve één of meerdere malen door de kantonrechter worden verlengd. Dit verzoek moet dan wel ingediend worden vóórdat de wettelijke termijn van drie maanden verlopen is. Het verzoek kan opgesteld worden door een notaris of door de klant zelf. Indien de klant zelf het verzoek wil indienen, dan dient hij een brief op te stellen aan de kantonrechter waarin hij het verzoek benoemt. Hij moet het verzoek wel voldoende motiveren. Het verzoek wordt ingediend bij de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had.

3.2.6 Daden van zuivere aanvaarding en beheershandelingen (i21)

Een erfgenaam die nog niet weet of hij de nalatenschap wil aanvaarden, doet er verstandig aan geen handelingen te verrichten waarmee hij zich gedraagt als een zuiver aanvaard hebbende erfgenaam. Doet hij dit wel, dan wordt hij namelijk geacht de nalatenschap zuiver aanvaard te hebben (art. 4:192 lid 1 BW). Handelingen die een erfgenaam kan verrichten met betrekking tot de nalatenschap zijn onderverdeeld in daden van zuivere aanvaarding en beheershandelingen.

Daden van zuivere aanvaarding

Wanneer een erfgenaam als heer en meester beschikt over de goederen van de nalatenschap of duidelijk aan de schuldeisers van de nalatenschap laat merken dat hij de schulden wil voldoen, dan worden zijn handelingen gezien als daden van zuivere aanvaarding.³ Hierbij kan gedacht worden aan het tot zich nemen of verdelen van goederen van de nalatenschap of het betalen van een schuld uit de nalatenschap. Zelfs het meenemen van een enkele foto uit het huis van de erflater wordt gezien als een daad van zuivere aanvaarding.

Beheershandelingen

Gedurende de wettelijke termijn van beraad (i20) mogen erfgenamen bepaalde beheershandelingen verrichten met betrekking tot de nalatenschap, zonder dat deze handelingen gezien worden als daden van zuivere aanvaarding. Beheershandelingen zijn doorgaans handelingen die noodzakelijk zijn om bijvoorbeeld verdere schulden in de nalatenschap te voorkomen. Hierbij kan gedacht worden aan het opzeggen van de huur of abonnementen of het geven van de opdracht tot het begraven van de erflater. Ook het in oude staat herstellen van de huurwoning van de erflater wordt gezien als een beheershandeling. Deze handeling is immers bedoeld om verdere schulden van de

³ Nieuwenhuis, Stolker & Valk 2007, p. 2015.

nalatenschap te voorkomen. Hetzelfde geldt voor het opslaan van de inboedel die in de huurwoning aanwezig was.

3.2.7 Wettelijke vereffening (i22)

Wettelijke vereffening houdt in dat een nalatenschap vereffend moet worden volgens de wet (art. 4:202 e.v. BW). Wettelijke vereffening is zeer tijdrovend en kost vaak een hoop geld, aangezien er een aantal formaliteiten zijn die doorlopen en nageleefd moeten worden. Er zijn twee gronden voor wettelijke vereffening. Wettelijke vereffening is verplicht (behoudens uitzonderingen, zie hierna) indien één of meerdere erfgenamen beneficiair aanvaarden of indien de rechter een vereffenaar benoemt op verzoek van een belanghebbende.

Uitzonderingen vereffeningprocedure

In drie gevallen hoeft een nalatenschap niet verplicht vereffend te worden bij beneficiaire aanvaarding:

- 1) indien er een bevoegde executeur aanwezig is die kan aantonen dat het saldo van de nalatenschap toereikend genoeg is om schulden der nalatenschap te voldoen;
- 2) indien er een wettelijke vertegenwoordiger aanwezig is die kan aantonen dat het saldo van de nalatenschap toereikend genoeg is om schulden der nalatenschap te voldoen;
- 3) indien de wettelijke verdeling (**i17**) van art. 4:13 BW van toepassing is.

Lichte en zware vereffeningprocedure

Indien een nalatenschap wettelijk vereffend dient te worden, zijn er twee procedures mogelijk; een lichte vereffeningprocedure en een zware vereffeningprocedure. Bij de zware vereffeningprocedure dienen alle formaliteiten doorlopen te worden. Bij de lichte procedure is dit niet het geval. De zware procedure dient gevolgd te worden indien de rechtbank een vereffenaar benoemt en de lichte procedure wordt meestal gevolgd indien één of meerdere erfgenamen de nalatenschap beneficiair aanvaarden. In dit laatste geval zijn de erfgenamen gezamenlijk vereffenaar.

3.2.8 Wilsrechten (i23)

Hieronder worden de vier wilsrechten toegelicht die de kinderen van een erflater kunnen invoeren teneinde te voorkomen dat de goederen van de erflater en langstlevende ouder verdwijnen naar de stiefamilie.

De langstlevende ouder hertrouwt

Het eerste wilsrecht, geregeld in artikel 4:19 BW, houdt in dat indien de langstlevende ouder aangifte doet van een voorgenomen nieuwe huwelijk, hij verplicht is om aan de kinderen op hun verzoek goederen over te dragen. Indien de ouder zulks wenst, kan hij het vruchtgebruik over de over te dragen goederen behouden. De kinderen kunnen dit wilsrecht uitoefenen totdat zij erachter komen dat de langstlevende ouder gaat hertrouwen. Op het moment dat de langstlevende ouder overlijdt wordt de vordering van de kinderen opeisbaar.

De hertrouwde langstlevende ouder overlijdt (1)

Het tweede wilsrecht wordt geregeld in artikel 4:20 BW. Dit wilsrecht ziet op de vordering van de kinderen op de stiefouder op het moment dat de langstlevende ouder overlijdt.

Indien de kinderen van de langstlevende géén gebruik hebben gemaakt van het wilsrecht van art. 4:19 BW, kunnen zij bij het overlijden van de langstlevende ouder het wilsrecht van art. 4:20 BW invoeren. De stiefouder is in dat geval verplicht de goederen van de nalatenschap van de eerstoverleden ouder en die uit de huwelijksgemeenschap tussen de eerstoverleden ouder en de langstlevende ouder over te dragen aan de kinderen. Hij heeft geen recht op het vruchtgebruik van de goederen.

Indien de kinderen geen gebruik willen maken van dit wilsrecht (dus geen goederen uit de nalatenschap willen ontvangen) kan de stiefouder de vorderingen voldoen in de vorm van geld. De goederen blijven in dat geval dus eigendom van de stiefouder.

De hertrouwde langstlevende ouder overlijdt (2)

Bij de wilsrechten van artikel 4:19 en 4:20 BW gaat het om de opvordering van goederen die eigendom waren van de eerstoverleden ouder en van de huwelijksgemeenschap die bestond tussen de eerstoverleden ouder en de langstlevende ouder.

Wanneer de langstlevende ouder overlijdt, gaan zijn goederen en de goederen die behoren tot de huwelijksgemeenschap tussen hem en de stiefouder, volgens het wettelijk erfrecht over op de stiefouder. De stiefouder is dan op grond van het derde wilsrecht uit art. 4:21 BW bij overlijden van de langstlevende ouder verplicht om de goederen van de langstlevende ouder over te dragen aan de kinderen. De stiefouder houdt, indien hij zulks wenst, het vruchtgebruik over de overgedragen goederen.

De stiefouder overlijdt

Wanneer de stiefouder overlijdt, eindigt het vruchtgebruik van de stiefouder op de goederen van de overleden langstlevende ouder. De goederen van de stiefouder gaan samen met de goederen van de huwelijksgemeenschap tussen de stiefouder en langstlevende ouder over op de erfgenamen van de stiefouder. De kinderen van de langstlevende ouder kunnen in dit geval gebruik maken van het wilsrecht van art. 4:22 BW en afgifte vorderen van de goederen die behoren tot de nalatenschap van de langstlevende ouder. Deze afgifte wordt gevorderd bij de erfgenamen van de stiefouder en zij zijn verplicht om hieraan te voldoen.

Conclusie

De kinderen kunnen het wilsrecht van art. 4:19 BW invoeren op het moment dat de langstlevende ouder aangifte doet van een voorgenomen nieuw huwelijk. Maken zij geen gebruik van dit wilsrecht, dan kunnen zij bij overlijden van de langstlevende ouder alsnog gebruik maken van het wilsrecht van art. 4:20 of 4:21 BW. Maken zij hier óók geen gebruik van, dan hebben ze het laatste wilsrecht van art. 4:22 BW wat ze kunnen invoeren op het moment dat de stiefouder overlijdt en de goederen van de ouders van de kinderen voorgoed dreigen te verdwijnen naar de stieffamilie.

Tenietgaan van wilsrechten

Wilsrechten kunnen op twee manieren tenietgaan. Ten eerst indien de langstlevende ouder vóór de aangifte van een voorgenomen huwelijk de geldvorderingen van de kinderen voldoet en ten tweede indien een kind zijn vordering overdraagt aan een ander.

3.2.9 Wettelijke rechten kinderen (i24)

Een kind, pleegkind, stiefkind, behuwd kind of kleinkind van de erflater heeft een aantal wettelijke rechten. Deze zijn:

- een som ineens tot verzorging, levensonderhoud en/of studie (art. 4:35 lid 1 BW);
- een som ineens voor werkzaamheden in het huishouden of bedrijf (art. 4:36 BW);
- een som ineens in het kader van de voortzetting bedrijf of overdracht van aandelen NV of BV (art. 4:38 lid 1 BW).

Som ineens tot verzorging, levensonderhoud en/of studie

Hierop kan een kind alleen aanspraak maken indien er geen langstlevende echtgenoot of een erfgenaam is die krachtens de wet of krachtens een overeenkomst verplicht is om in het levensonderhoud van het kind te voorzien.

Som ineens voor werkzaamheden in het huishouden of bedrijf

Indien een kind gedurende zijn meerjarigheid arbeid heeft verricht in het beroep of bedrijf of de huishouding van de erflater zonder dat hij voor die arbeid een passende beloning heeft ontvangen, kan hij aanspraak maken op een som ineens.

Som ineens in het kader van de voorzetting bedrijf of overdracht van aandelen NV of BV

Een (stief)kind van de erflater kan de overdracht vorderen van goederen of aandelen die dienstbaar waren aan het beroep of bedrijf van de erflater. Hij dient dit verzoek in te dienen bij de kantonrechter. Ook de echtgenoot van het (stief)kind kan dit vorderen.

3.2.10 Vruchtgebruik langstlevende ouder en stiefouder (i25)

Het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot als bedoeld in art. 4:19 en 4:21 BW lijkt in beginsel een gewoon vruchtgebruik (zie art. 4:23 lid 1 BW). Toch zijn er een aantal verschillen tussen dit vruchtgebruik en het vruchtgebruik van titel 8 van Boek 3. Zo is de jaarlijkse opgave, de zekerheidsstelling en de toonplicht niet op de langstlevende echtgenoot van toepassing.

Verder is het vruchtgebruik door de langstlevende niet afhankelijk van de behoefte daaraan (dit is wel het geval indien het vestiging van vruchtgebruik betreft op andere goederen dan de woning en inboedel zie **(i19)**). Ook hoeft de langstlevende zich niet tegenover de kinderen te verantwoorden over hetgeen hij doet met de goederen waarover hij het vruchtgebruik heeft.

Hoofdstuk 4 Tabblad 2: Aanvullend

In dit hoofdstuk komen de onderwerpen aan de orde die vallen onder het tabblad 'Aanvullend'. Hieronder vallen voorbeelden van berekeningen en uitzonderingen op bepaalde regelingen. Ook wordt er in dit tabblad uitgelegd hoe bijvoorbeeld het afleggen van een verklaring van aanvaarding of verwerping in zijn werk gaat. Het is voor de medewerkers van het Juridisch Loket zelden nodig om dit tabblad te raadplegen. Het dient slechts ter ondersteuning van het tabblad 'Informatie en advies'.

- Voorbeeld berekening erfdeel halfbroers/zussen (i26)
- Termijn voor het maken van een keuze omtrent (beneficiaire) aanvaarding/verwerping (i27)
- Gevolgen verwerping bij privé-schuldeisers (i28)
- Omzetting zuivere aanvaarding in beneficiaire aanvaarding (i29)
- Afleggen verklaring van (beneficiaire) aanvaarding of verwerping (i30)
- Beneficiair aanvaard hebbende of verwerpende erfgenaam aansprakelijk voor nalatenschapsschulden met privé-vermogen (i31)
- Vermindering honorarium notaris en griffierecht (i32)
- Berekening legitimaire massa (i33)

4.1 Voorbeeld berekening erfdeel halfbroers/zussen (i26)

Dit rekenvoorbeeld komt uit het boek 'Inleiding in het nieuw erfrecht' geschreven in 2003 door Mr. E.W.J. Ebben (p. 45).

De erflater overlijdt en laat zijn twee ouders, A en B, zijn broer C en zijn halfbroer D achter. D is het kind uit een eerder huwelijk van B. Volgens de hoofdregel van artikel 4:11 BW zou ieder nu 1/4 deel van de nalatenschap erven. Omdat halfbroer D op grond van artikel 4:11 lid 2 BW maar gerechtigd is tot de helft van waartoe de anderen gerechtigd zijn, wordt de berekening anders. De berekening wordt gemaakt aan de hand van een wiskundige vergelijking. De ouders en de volle broer tellen ieder voor twee, de halfbroer voor één. In totaal is dit zeven. Dit is het getal waardoor de nalatenschap wordt gedeeld. De ouders en de volle broer krijgen ieder twee keer 1/7 deel van de nalatenschap, dat is dus ieder 2/7 deel. De halfbroer krijgt één keer 1/7 deel. Aangezien 2/7 deel meer is dan 1/4 deel, wat elk van de ouders minimaal dient te erven op grond van artikel 4:11 lid 3 BW, hoeft er geen correctie uitgevoerd te worden.

4.2 Termijn voor het maken van een keuze omtrent (beneficiaire) aanvaarding/verwerping (i27)

In beginsel is er in de wet geen termijn gesteld waarbinnen een erfgenaam zich uit dient te laten over zijn keuze om de nalatenschap (beneficiair) te aanvaarden of te verwerpen. Omdat de afwikkeling van een nalatenschap enorme vertraging kan oplopen wanneer er erfgenamen zijn die weigeren mee te werken en weigeren een keuze uit te brengen, heeft de wetgever besloten dat een belanghebbende op grond van artikel 4:192 lid 2 BW aan de kantonrechter kan verzoeken een redelijke termijn te stellen waarbinnen de erfgenaam een keuze dient te maken. Laat de erfgenaam deze termijn verlopen zonder een keuze te maken, dan wordt hij geacht de nalatenschap zuiver te hebben aanvaard (art. 4:192 lid 3 BW).

4.3 Gevolgen verwerping bij privé-schuldeisers (i28)

Wanneer een erfgenaam privé-schuldeisers heeft en zijn erfdeel verwerpt, kan dit gevolgen hebben voor grootte van de erfdelen van de overige erfgenamen. Indien een privé-schuldeiser namelijk van mening is dat hij benadeeld wordt doordat de erfgenaam zijn erfdeel verwerpt, kan hij op grond van artikel 4:205 BW aan de rechter verzoeken de nalatenschap mede in zijn belang te vereffenen. Wijst de rechter dit verzoek toe, dan verandert de privé-schuld van de erfgenaam ingevolge artikel 4:219 BW in een schuld van

de nalatenschap. Dit heeft weer als gevolg dat de erfdelen van de andere erfgenamen kleiner worden. Hieronder een voorbeeld ter verduidelijking:

Anne overlijdt en laat € 1.000,- na aan haar kinderen Bea en Cor en er zijn geen schulden in de nalatenschap. Ieder krijgt dus een erfdeel van € 500,-. Bea heeft één kind, Dirk. Bea heeft ook een privé-schuld van € 500,-. Ze besluit de nalatenschap te verwerpen. Dirk aanvaardt zijn erfdeel vervolgens wel. De schuldeiser van Bea is het niet eens met haar keuze. Hij gaat naar de rechter en verzoekt op grond van artikel 4:205 BW dat de nalatenschap mede in zijn belang vereffend wordt. Dit verzoek wordt toegewezen. De privé-schuld van Bea wordt nu een schuld van de nalatenschap. Er blijft van de nalatenschap nu dus € 500,- over om te verdelen tussen Cor en Dirk. Ieder krijgt € 250,-.

4.4 Omzetting zuivere aanvaarding in beneficiaire aanvaarding (i29)

In twee gevallen is het mogelijk om zuivere aanvaarding om te zetten in beneficiaire aanvaarding (art. 4:194 BW):

- 1) Wanneer de erfgenaam er pas nadat hij de nalatenschap zuiver heeft aanvaard achter komt dat er een testament is waarin is bepaald dat de erfgenaam de verplichting heeft legaten en lasten te voldoen uit zijn erfdeel en deze verplichting zwaarder drukt op zijn erfdeel dan daarvoor het geval was.
- 2) Wanneer de erfgenaam door het bekend worden van een testament of door een gebeurtenis erachter komt dat zijn erfdeel vergroot wordt, waardoor hij meer in het tekort van de nalatenschap moet bijdragen.

4.5 Afleggen verklaring van (beneficiaire) aanvaarding of verwerping (i30)

Wanneer een erfgenaam heeft besloten dat hij de nalatenschap beneficiair wil aanvaarden of wil verwerpen, dient hij die keuze uit te brengen door middel van het afleggen van een verklaring ter griffie van de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had (art. 4:191 lid 1 BW). Voor het afleggen van de verklaring wordt griffierecht gerekend.

Wijze van het uitbrengen van de verklaring

Wanneer de erfgenaam een verklaring wil afleggen over zijn gemaakte keuze, dient hij van te voren (telefonisch) contact op te nemen met de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had. Hij kan dan een afspraak maken om langs te komen. Hij kan tevens vragen welke documenten hij mee dient te brengen (denk aan de overlijdensakte, een geldig legitimatiebewijs).

Uitzonderingen

In bepaalde gevallen is het niet noodzakelijk om de keuze uit te brengen door middel van een uitdrukkelijke verklaring ter griffie van de rechtbank. Hiermee bespaart de erfgenaam kosten omdat hij geen griffierecht hoeft te betalen.

Wanneer een erfgenaam de nalatenschap zuiver wil aanvaarden, hoeft hij hiervan geen uitdrukkelijke verklaring af te leggen. Hij wordt automatisch geacht zuiver aanvaard te hebben indien hij zich gedraagt als een zuiver aanvaard hebbende erfgenaam, bijvoorbeeld over gaat tot de verdeling van de goederen van de nalatenschap (i21).

LET OP: Wanneer de nalatenschap door een andere erfgenaam beneficiair aanvaard is en de klant wil zuiver aanvaarden, dient hij wél een uitdrukkelijke verklaring van zuivere aanvaarding af te leggen (i30). Dit dient hij te doen binnen drie maanden nadat hij kennis heeft genomen van de beneficiaire aanvaarding van de andere erfgenaam. Doet hij dit niet, dan wordt de klant geacht de nalatenschap ook beneficiair aanvaard te hebben (art. 4:192 lid 4 BW). (i5)

Een verklaring van beneficiaire aanvaarding hoeft niet afgelegd te worden ter griffie van de rechtbank indien de klant de nalatenschap ook beneficiair wil aanvaarden. Hij wordt immers geacht beneficiair aanvaard te hebben indien hij niet binnen drie maanden na kennisneming van de beneficiaire aanvaarding door de andere erfgenaam een uitdrukkelijke verklaring van zuivere aanvaarding of van verwerping heeft afgelegd.

Vermindering griffiegeld

In sommige gevallen kan een erfgenaam in aanmerking komen voor vermindering van griffiegeld. Zie hiervoor (i32).

4.6 Beneficiair aanvaard hebbende of verwerpende erfgenaam aansprakelijk voor nalatenschapsschulden met privé-vermogen (i31)

In onderstaande gevallen kan een beneficiair aanvaard hebbende of verwerpende erfgenaam toch met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld worden voor de schulden van de nalatenschap (art. 4:184 lid 2 BW):

- indien hij de voldoening van de schuld verhindert en hem daarvan een verwijt kan worden gemaakt;
- indien hij opzettelijk goederen uit de nalatenschap zoek maakt, verbergt of op een andere wijze aan het verhaal van de schuldeisers der nalatenschap onttrekt; of
- indien hij vereffenaar is en in de vervulling van zijn verplichtingen als zodanig in ernstige mate tekortschiet en hem daarvan een verwijt kan worden gemaakt.

4.7 Vermindering honorarium notaris en griffierecht (i32)

In bepaalde gevallen kan een erfgenaam in aanmerking komen voor vermindering van griffierechten of notariskosten. Hiervoor dient de erfgenaam een verklaring omtrent inkomen en vermogen in te vullen (zie bijlage X). Deze verklaring kan opgevraagd worden bij de Raad voor Rechtsbijstand of gedownload worden van de website van de Raad voor Rechtsbijstand (www.rvr.org). Deze verklaring dient te worden ingevuld en opgestuurd naar de Raad voor Rechtsbijstand in de regio waar de erfgenaam woonachtig is. Aan de hand van het burgerservicenummer van de erfgenaam controleert de Raad voor Rechtsbijstand bij de belastingdienst of de erfgenaam in aanmerking komt voor vermindering van griffierechten of notariskosten. Is dit het geval, dan verstrekt de Raad voor Rechtsbijstand een inkomstenverklaring aan de erfgenaam.

Vermindering griffierechten

Indien een erfgenaam voor vermindering van griffierechten in aanmerking wil komen, dient hij dit verzoek te richten aan de griffie van de rechtbank in het arrondissement waar de erflater zijn laatste woonplaats had. Hij dient hierbij de aan hem verstrekte inkomstenverklaring mee te nemen.

Vermindering notariskosten

Voor vermindering van notariskosten dient de erfgenaam een schriftelijk verzoek in te dienen waarin wordt omschreven waarom er een notaris wordt ingeschakeld. Dit verzoek wordt samen de aan hem verstrekte inkomstenverklaring ingediend bij de voorzitter van de Kamer van Toezicht van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie. Het verzoek wordt ingediend bij de Kamer van Toezicht bij de rechtbank in de regio van de behandelend notaris.

4.8 Berekening legitimaire massa (i33)

Aan de hand van de legitimaire massa kunnen de legitieme porties berekend worden. De waarde van de legitimaire massa is niet hetzelfde als de waarde van de nalatenschap. De legitimaire massa wordt wél berekend aan de hand van de waarde van de nalatenschap. Derhalve dient eerst de waarde van de goederen van de nalatenschap te worden bepaald. Deze waarde van de goederen wordt gewaardeerd naar het tijdstip onmiddellijk na overlijden

van de erflater (art. 4:6 BW). Bij onenigheid over de waardering kan de kantonrechter een beslissing nemen.

Aftrek van schulden

Wanneer de waarde van de nalatenschap vast staat, worden hier een aantal schulden vanaf getrokken. Ingevolge art. 4:65 BW zijn dit de schulden als bedoeld in art. 4:7 lid 1 sub a tot en met c en f BW.

Optellen van giften

In artikel 4:67 BW staan de giften die voor de berekening van de legitimaire massa in aanmerking komen. Deze giften zijn:

- a. giften ter benadeling van legitimarissen;
- b. giften die herroepen hadden kunnen worden of giften die voor inkorting vatbaar waren;
- c. giften bestemd om na overlijden van de erflater ten volle te worden genoten;
- d. giften aan legitimarissen;
- e. giften die binnen vijf jaar voor het overlijden van de erflater zijn geschiedt.

Geen giften

In art. 4:68, 4:69 en 4:91 BW zijn een aantal giften genoemd die niet opgeteld hoeven te worden bij de waarde van de nalatenschap.

Giften aan de echtgenoot worden buiten beschouwing gelaten indien door de gift geen verrijking ten koste van het vermogen van de erflater is ontstaan. Dit geldt enkel indien er sprake was van een gemeenschap van goederen en de gift plaatsvond tijdens het huwelijk of indien de gift gevolg was van een tussen de erflater en de echtgenoot op dat tijdstip geldend verrekenbeding.

Verder worden giften aan personen aan wie de erflater moreel verplicht was om bij te dragen in hun onderhoud tijdens zijn leven of na zijn dood ook buiten beschouwing gelaten. Hetzelfde geldt voor gebruikelijke giften voor zover zij niet bovenmatig waren.

Waardering waarde van giften

Wanneer de waarde van de nalatenschap is verminderd met de schulden, worden hierbij opgeteld bepaalde giften die de erflater heeft gedaan gedurende zijn leven. Deze giften worden gewaardeerd naar het tijdstip waarop de prestatie is geleverd. Op deze hoofdregel (art. 4:66 lid 1 BW) zijn twee uitzonderingen (art. 4:66 lid 2 en 3). Allereerst worden giften, die bestemd zijn om pas na het overlijden van de erflater ten volle te worden genoten, geschat naar waarde onmiddellijk na het overlijden van de erflater. Ditzelfde geldt voor giften voor prestaties die de erflater bij overlijden nog niet had verricht. Verder wordt een gift die bestaat uit de vervreemding van een goed door de erflater tegen verschaffing door de wederpartij van een aan het leven van de erflater gebonden recht gewaardeerd volgens de hoofdregel. Hierop worden de door de erflater ontvangen prestaties in mindering gebracht.

Hoofdstuk 5 Tabblad 3: Documenten

Onder het tabblad documenten vallen de documenten die door de juridisch medewerker gebruikt kunnen worden. Hieronder volgt een overzicht van de verschillende documenten die in het productblad erfrecht opgenomen dienen te worden. Ook wordt er kort ingegaan op de reden waarom de documenten opgenomen dienen te worden in het productblad.

1. Brochure erfrecht (Bijlage XI)

Deze brochure ligt ook in de brochurerekken van het Juridisch Loket. Mochten de papieren brochures op zijn, dan kan de juridisch medewerker via het tabblad 'Documenten' altijd de brochure uitprinten.

2. Folder mediation (Bijlage XII)

In sommige gevallen is mediation in het erfrecht gewenst. Omdat het Juridisch Loket zeer actief is in het aanbieden van mediation, heeft zij hier ook haar eigen folder over. Deze folder ligt, net als de brochure over erfrecht, in de brochurerekken van het Juridisch Loket. Mochten de mediationfolders op zijn, dan kan de juridisch medewerker de folder uitprinten.

3. Theorie (Bijlage II)

Dit productblad is geschreven vanuit een theoriegedeelte. Dit theoriegedeelte is erg uitgebreid en heeft meer diepgang dan het productblad zelf. De reden waarom het productblad minder diepgaand is, is dat het productblad niet te uitgebreid mag zijn. De juridisch medewerker moet snel de benodigde informatie kunnen opzoeken. Indien de juridisch medewerker toch graag iets meer over een bepaald onderwerp wil weten, kan hij gebruik maken van het theoriegedeelte dat is opgenomen onder het tabblad 'Documenten'.

4. Inkomensverklaring Raad voor Rechtsbijstand (bijlage X)

In bepaalde gevallen kan een klant verzoeken om vermindering van notariskosten of griffiegeld. Wil hij hiervoor in aanmerking komen, dan dient hij een inkomensverklaring op te vragen bij de Raad voor Rechtsbijstand of te downloaden vanaf de website van de Raad voor Rechtsbijstand (www.rvr.org). Deze verklaring dient te worden ingevuld en opgestuurd naar de Raad voor Rechtsbijstand in de regio waar de erfgenaam woonachtig is. Aan de hand van het burgerservicenummer van de erfgenaam controleert de Raad voor Rechtsbijstand bij de belastingdienst of de erfgenaam in aanmerking komt voor vermindering van griffierechten of notariskosten. Is dit het geval, dan verstrekt de Raad voor Rechtsbijstand een inkomstenverklaring aan de erfgenaam.

5. Stroomschema's (Bijlage III t/m IX)

Onder het tabblad 'Informatie & advies' staan een aantal vragen die klanten kunnen stellen met betrekking tot het erfrecht. Bij één van die vragen is het van belang dat de medewerker eerst wat meer informatie van de klant krijgt voordat hij overgaat op het geven van een advies. Deze vragen zijn uitgewerkt in paragraaf 3.1.5. van dit rapport. Bij deze vragen kan indien de juridisch medewerker zulks wenst, een stroomschema gebruiken. Deze stroomschema's zijn opgenomen onder het tabblad 'Documenten', zodat de medewerker ze snel kan raadplegen.

Hoofdstuk 6 Tabblad 4: Verwijzen

Er zijn een aantal instanties waarnaar een juridisch medewerker de klant met vragen over het erfrecht kan doorverwijzen. Let wel, doorverwijzen is niet altijd noodzakelijk! Vaak kan een klant door de juridisch medewerker voldoende geholpen worden. In een aantal gevallen is doorverwijzing wel op zijn plaats. Hieronder volgen de instanties waarnaar een juridisch medewerker een klant kan doorverwijzen. Ook wordt er toegelicht waarom en wanneer naar deze instanties dient te worden doorverwezen.

Notaris

Een notaris is een specialist op het gebied van erfrecht. Een doorverwijzing naar een notaris is derhalve vaak op zijn plaats. De inschakeling van een notaris is in beginsel niet verplicht (zie par. 3.1.9). Wanneer een klant niets te maken wil hebben met de nalatenschap, hoeft er niet doorverwezen te worden naar een notaris. Vraag de klant altijd of er al een notaris is die de afwikkeling van de nalatenschap gaat verzorgen. Is dit het geval, dan hoeft de juridisch medewerker niet door te verwijzen naar een notaris, tenzij de klant dat wil, bijvoorbeeld omdat hij ontevreden is over de boedelnotaris. Indien er een boedelnotaris is, kan de juridisch medewerker de klant het best adviseren om voor vragen contact met hem op te nemen. De notaris weet immers beter wat er speelt in de betreffende boedel.

Indien de klant vragen heeft over de gevolgen van schulden in een nalatenschap, dient er altijd door verwezen te worden naar een notaris, al dan niet nadat de juridisch medewerker de benodigde informatie heeft verstrekt. Wanneer een klant immers de verkeerde keuze maakt omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van een nalatenschap, kan dit verstrekende gevolgen hebben.

Notaristelefoon

Wanneer de juridisch medewerker het antwoord op een vraag van een klant niet kan vinden, kan hij contact opnemen met de notaristelefoon om op die manier aan een antwoord te komen. Is het erg druk bij het Juridisch Loket, dan kan de juridisch medewerker de klant adviseren zelf contact op te nemen met de notaristelefoon (0900-3469393).

Mediator

Het komt niet zelden voor dat er bij het openvallen van een nalatenschap geschillen ontstaan tussen de erfgenamen, bijvoorbeeld indien de erfgenamen het niet eens kunnen worden over de wijze waarop de boedel verdeeld dient te worden of wanneer erfgenamen weigeren om onderling te communiceren. Ook kunnen er problemen ontstaan tussen de executeur en de erfgenamen. Wanneer er geschillen zijn tussen erfgenamen, kan een medewerker van het Juridisch Loket aan de klant voorstellen om over te gaan op mediation. Op die manier kan geprobeerd worden de communicatie te herstellen en/of de ruzies op te lossen. Mediation is een beter alternatief dan een doorverwijzing naar een advocaat. Een procedure voeren is erg kostbaar, duurt lang en verslechtert meestal de verhoudingen tussen de erfgenamen.

Advocaat

Mediation is alleen mogelijk indien alle partijen hier aan mee willen werken. Willen zij dit niet, dan kan de klant ervoor kiezen een gerechtelijke procedure te starten en een en ander voor te leggen aan de rechter. Hiervoor is het nodig dat de klant wordt bijgestaan door een advocaat. De juridisch medewerker kan de klant doorverwijzen naar een advocaat die gespecialiseerd is in erfrechtelijke zaken.

Hoofdstuk 7 Tabblad 5: Bronnen

In het vijfde tabblad worden bronnen vermeld die een juridisch medewerker kan raadplegen. Dit kunnen digitale bronnen zijn, maar ook boeken. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van bronnen die een juridisch medewerker kan raadplegen indien hij meer informatie wil over een bepaald onderwerp.

Wet- en regelgeving

- Boek 4 BW
- Successiewet 1956

Literatuur

- *Nieuw erfrecht in de praktijk: Een evaluatie*, P. Blokland, B.M.E.M. Schols, T.J. Mellema-Kranenburg, A.H.N. Stollenwerck, E. van den Brink-Baggerman, A.L.G.A. Stille, Deventer: Kluwer 2006.
- *Inleiding nieuw erfrecht*, E.W.J. Ebben, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.
- *Personen en familierecht & erfrecht in een notendop*, J.H.M. ter Haar & W.D. Kolkman, Zutphen: Walburg Pers 2008.
- *Schulden der nalatenschap*, W.D. Kolkman, Deventer: Kluwer 2006.
- *Handboek Boedelafwikkeling*, W.D. Kolkman, L.C.A. Verstappen, J.H.M. ter Haar, R. Hendriks, K.D. de Lange, P.F. Veltman, L.K. Brown, A.D.G. Heering, J.G. Knot, A. Nijs, W. Riering, T. Reich, M.H.J.M. Tomlow, A.L.P.G. Verbeke, M.H. ten Wolde, A. van Zantbeek, J.P.M. Stubbé, J.A.M. Klinkert-Cino, Zutphen: Walburg Pers 2007.
- *Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht*, M.J.A. van Mourik & A.J.M. Nuytinck, Deventer: Kluwer 2006.
- *Handboek erfrecht*, M.J.A. van Mourik, L.C.A. Verstappen, B.M.E.M. Schols, F.W.J.M. Schols, B.C.M. Waaijer, Deventer: Kluwer 2006.
- *Tekst en commentaar Burgerlijk Wetboek Boeken 1, 2, 3 en 4*, J.H. Nieuwenhuis, C.J.J.M. Stolker & W.L. Valk, Deventer: Kluwer 2007.

Internet

- www.notaris.nl
- www.juridischloket.nl
- www.rvr.org
- www.postbus51.nl
- www.belastingdienst.nl
- www.erfwijzer.nl
- www.notaristarieven.nl
- <http://erven.geld-gids.nl>

Hoofdstuk 8 Conclusies

Het Juridisch Loket is een publieke organisatie burgers voorziet van gratis informatie en advies. Het Juridisch Loket is als het ware een wegwijzer in het recht. De medewerkers van het Juridisch Loket werken met diverse (digitale) informatiebronnen om de klanten snel en vakkundig te kunnen voorzien van informatie en advies. De meest gebruikte informatiebron is het productenhandboek, welke digitaal te raadplegen is via het Intranet van het Juridisch Loket. In het productenhandboek worden diverse rechtsgebieden en rechtsvragen uitgewerkt. Deze zijn opgenomen in de productbladen. Het merendeel van deze productbladen zijn volledig. Een aantal rechtsgebieden echter nog niet. Een onvolledig productblad heeft tot gevolg dat de juridisch medewerker een klant vaak niet binnen het daarvoor bestemde tijdsbestek van 11 minuten kan voorzien van de juiste informatie. Hierdoor is de medewerker snel geneigd om de klant door te verwijzen naar een andere instantie. Dit probleem kan worden opgelost indien de onvolledige productbladen worden aangevuld. Eén van de rechtsgebieden waarvan het productblad onvolledig was, was het rechtsgebied erfrecht. Er bestond uiteraard al wel een productblad erfrecht, alleen was deze zeer beknopt. Voor het Juridisch Loket was het dus van belang dat er een uitgebreid en helder productblad over het erfrecht zou komen.

Omdat er veel verschillende vragen en onderwerpen werden aangedragen door de medewerkers van het Juridisch Loket en de behoefte aan een volledig productblad over het erfrecht erg groot bleek te zijn, is ervoor gekozen om niet alleen de gevolgen van schulden in de nalatenschap in het productblad te verwerken, maar tevens een algemeen deel in het productblad op te nemen. Over dit algemene deel worden geen conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan, daar het vooral beschrijvend is.

Naar aanleiding van de beantwoording van de centrale vraag en deelvragen over schulden in de nalatenschap in het productblad erfrecht kunnen echter wel een aantal conclusies worden getrokken. Ook kunnen er conclusies getrokken worden die voor het Juridisch Loket van belang kunnen zijn en die betrekking hebben op het productblad zelf. Hieronder worden de conclusies toegelicht.

1. Conclusies gevolgen van schulden in een nalatenschap

Schulden in een nalatenschap hoeven niet in alle gevallen gevolgen te hebben voor de erfgenamen. Of en hoe groot de gevolgen zijn hangt namelijk volledig af van de keuze die de erfgenaam maakt omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap.

Een erfgenaam die de nalatenschap zuiver aanvaardt, aanvaardt niet alleen de bezittingen van de erflater, maar tevens de schulden. Uiteraard zullen de schuldeisers van de nalatenschap in eerste instantie proberen zich te verhalen op de (al dan niet te gelde gemaakte) goederen van de nalatenschap. Blijkt het saldo van de nalatenschap echter niet voldoende te zijn om alle schulden te voldoen, dan kunnen de schuldeisers zich gaan verhalen op het privé-vermogen van de zuiver aanvaard hebbende erfgenaam. Blijkt na de voldoening van de schulden dat de nalatenschap positief is, dan wordt het positieve saldo verdeeld onder de erfgenamen.

Wanneer een erfgenaam de nalatenschap verwerpt, wordt hij geacht nooit erfgenaam geweest te zijn. Het gevolg hiervan is dat hij niet betrokken wordt in de afwikkeling van de nalatenschap en ook niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld kan worden voor de schulden in de nalatenschap. Daartegenover staat dat indien uiteindelijk blijkt dat de nalatenschap wel degelijk positief is, de verwerpende erfgenaam niet meedeelt in het positieve saldo. De erfgenamen die (beneficiair) aanvaard hebben delen hier wel in mee.

Beneficiaire aanvaarding heeft tot gevolg dat de erfgenamen meedelen in een positief saldo van de nalatenschap, maar niet met hun privé-vermogen aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de schulden van de nalatenschap. Wanneer een nalatenschap schulden bevat,

is beneficiaire aanvaarding in feite de beste keuze die een erfgenaam maken. Toch komt beneficiaire aanvaarding niet erg vaak voor. Dit komt omdat beneficiaire aanvaarding vaak wettelijke vereffening tot gevolg heeft en een wettelijke vereffeningprocedure doorgaans erg kostbaar en tijdrovend is.

Opgemerkt dient te worden dat in bepaalde gevallen de beneficiair aanvaard hebbende of de verwerpende erfgenaam toch met zijn privé-vermogen aansprakelijk gesteld kan worden voor de schulden in de nalatenschap. Dit is bijvoorbeeld het geval indien hij bewust goederen uit de nalatenschap vervreemd of de betaling aan de schuldeisers van de nalatenschap verhindert.

Omdat een klant zelf de keuze moet maken omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap (de medewerker van het Juridisch Loket kan dit immers niet voor hem doen), dient de medewerker de klant te informeren over alle keuzemogelijkheden. Hierbij dient hij de gevolgen en de voor- en nadelen van elke keuzemogelijkheid toe te lichten. Omdat een verkeerde keuze zeer ingrijpende gevolgen kan hebben voor de klant, is het verstandig om hem altijd door te verwijzen naar een notaris, daar een notaris gespecialiseerd is op het gebied van erfrecht.

De beste keuze die een erfgenaam in feite kan maken indien een nalatenschap schulden bevat, is beneficiair aanvaarden. Bij beneficiaire aanvaarding kunnen schuldeisers zich niet verhalen op het privé-vermogen van de erfgenaam. Mocht er uiteindelijk blijken dat er toch een positief saldo is, dan deelt de beneficiair aanvaard hebbende erfgenaam hierin mee. De kosten en de tijd die gepaard gaan met een eventuele wettelijke vereffeningprocedure, wegen niet op tegen het gevaar om aansprakelijk gesteld te worden met je privé-vermogen of het risico dat je niets uit de nalatenschap ontvangt indien deze alsnog positief blijkt te zijn.

2. Conclusies productblad erfrecht

Het oude productblad erfrecht dat het Juridisch Loket hanteerde, was zeer beknopt. Derhalve konden klanten met vragen over dit rechtsgebied vaak niet binnen het daarvoor bestemde tijdsbestek van 11 minuten geïnformeerd en geadviseerd worden. Dit had als gevolg dat de medewerkers van het Juridisch Loket de klant vaak door moesten verwijzen naar een andere instantie, zoals een notaris of de notaristelefoon. Hierdoor streefde het Juridisch Loket op het gebied van erfrecht haar doel voorbij. Door enkel door te verwijzen zonder een duidelijk of volledig antwoord te kunnen geven op een vraag van een klant, transformeert het Juridisch Loket van een wegwijzer in het recht naar een doorverwijsinstantie. En dat is niet de bedoeling. Met een volledig en uitgebreid productblad over erfrecht kunnen de medewerkers veel vragen van klanten over erfrecht wel binnen het tijdsbestek van 11 minuten beantwoorden.

Het erfrecht is een erg breed en complex rechtsgebied. Het is derhalve niet mogelijk geweest om alle onderdelen van het erfrecht uitgebreid op te nemen in het productblad. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteedt aan vragen van klanten over het internationaal erfrecht en over successierechten. Het was niet haalbaar om in het tijdsbestek van 20 weken waarin dit rapport opgeleverd diende te worden, deze onderwerpen van het erfrecht ook uitgebreid en volledig aan de orde te laten komen.

Hoofdstuk 9 Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit rapport en de conclusies uit het vorige hoofdstuk, wil ik een aantal aanbevelingen doen. Dit hoofdstuk is net als het hoofdstuk 'Conclusies' opgedeeld in twee paragrafen. Allereerst worden er aanbevelingen gedaan omtrent de wijze waarop de medewerkers van het Juridisch Lokaal de klant met een vraag over de gevolgen van schulden in een nalatenschap het beste kan adviseren. Vervolgens worden aanbevelingen gedaan omtrent het productblad erfrecht en het gevolg van dit productblad voor het Juridisch Lokaal.

1. Aanbevelingen advies over gevolgen schulden in een nalatenschap

Hoe groot de gevolgen voor een erfgenaam zijn indien een nalatenschap schulden bevat, hangt, zoals in het vorige hoofdstuk is opgemerkt, volledig af van de keuze die de erfgenaam maakt omtrent het (beneficiair) aanvaarden of verwerpen van de nalatenschap. Het is daarom van belang dat de medewerker van het Juridisch Lokaal de klant goed informeert over de gevolgen en de voor- en nadelen van de verschillende keuzemogelijkheden.

Ondanks het feit dat de klant zelf een keuze moet maken, kan de juridisch medewerker hem wel mededelen dat de verstandigste keuze beneficiare aanvaarding is. Licht de klant toe waarom dit de verstandigste keuze is (de klant is niet met zijn privé-vermogen aansprakelijk voor de schulden, maar deelt wel mee in een positief saldo). Verder het van belang dat de medewerker de klant doorverwijst naar een notaris, aangezien dit probleem zeer ingrijpende gevolgen kan hebben voor de klant en een notaris gespecialiseerd is in het erfrecht.

2. Aanbevelingen productblad erfrecht

In het vorige hoofdstuk is geconcludeerd dat het erfrecht een zeer breed en complex rechtsgebied is. Het was derhalve niet haalbaar om binnen het tijdsbestek van 20 weken waarin het productblad gemaakt diende te worden, alle onderdelen van het erfrecht uitgebreid en volledig te verwerken in het productblad. Omdat een klant met vragen over het erfrecht in de meeste gevallen doorverwezen dient te worden naar een notaris, al dan niet nadat de juridisch medewerker hem van informatie en advies heeft voorzien, is het niet nodig om het productblad erfrecht nog verder uit te breiden.

Literatuurlijst

Literatuur

- **Ebben 2003**
E.W.J. Ebben, *Inleiding nieuw erfrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.
- **Nieuwenhuis, Stolker & Valk 2007**
J.H. Nieuwenhuis, C.J.J.M. Stolker & W.L. Valk, *tekst en commentaar Burgerlijk Wetboek Boeken 1, 2, 3 en 4*, Deventer: Kluwer 2007.

Elektronische bronnen

- 'Over het Juridisch Loket' <www.juridischloket.nl> 19 februari 2009
- <www.notaristarieven.nl>, 28 april 2009

Bijlagen